

SZÉKESFEHÉRVÁRI SZEMLE

1 9 3 8

SZERKESZTETTE

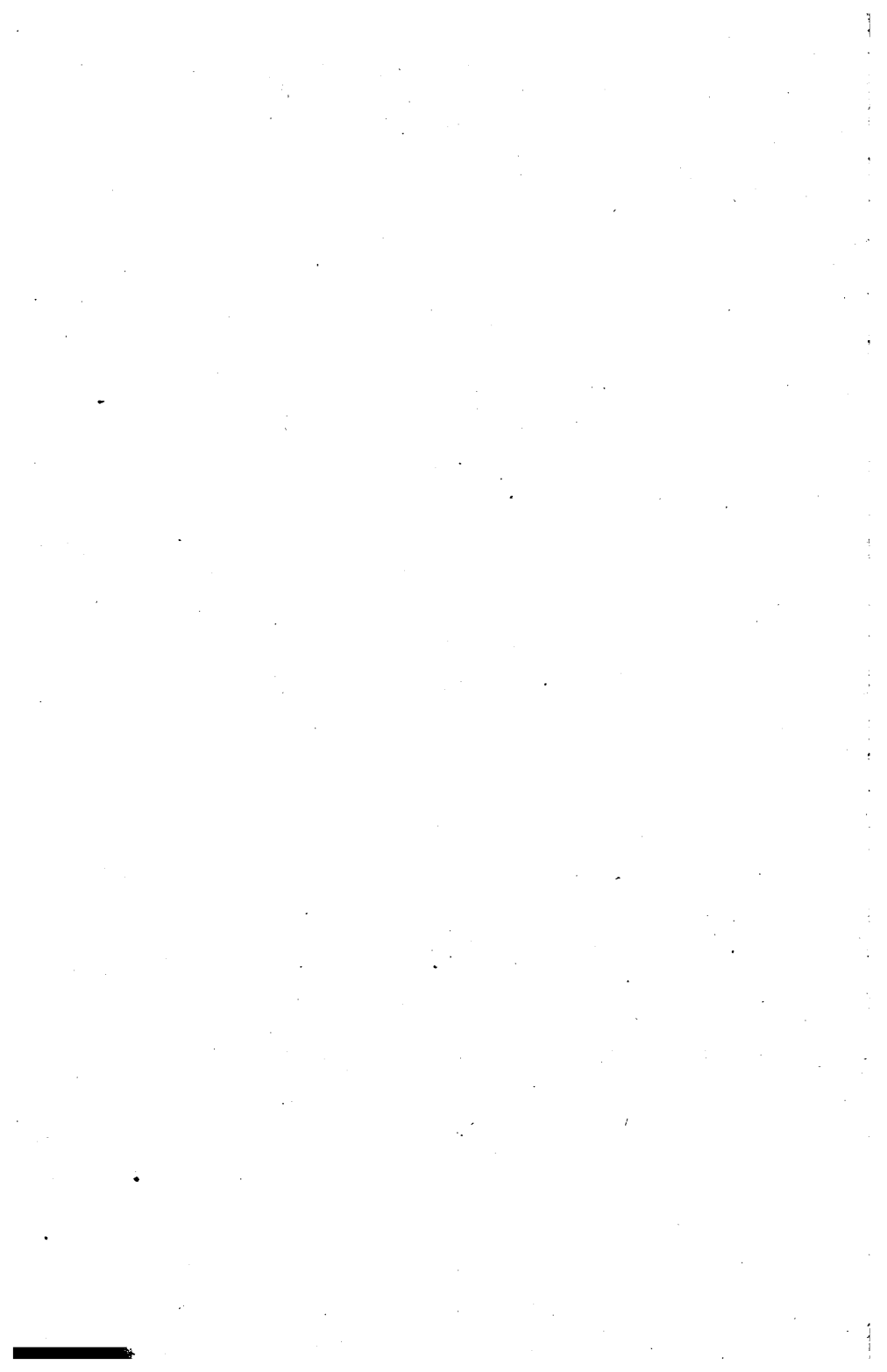
MAROSI ARNOLD és DORMUTH ÁRPÁD

K I A D T A

A FEJÉRVÁRMEGYEI ÉS SZÉKESFEHÉRVÁRI
MÚZEUMEGYESÜLET

VIII. K Ö T E T

Készült DEBRECZENYI ISTVÁN könyvnyomdájában
SZÉKESFEHÉRVÁR
1938.

Tartalomjegyzék.

Nagyobb cikkek:

Dormúth Árpád:	Szent István emléke a Múzeumegyesületben — — — — —	1—4 l.
Faller Jenő:	A székesfehérvári székesegyház vörösmárvány áldoztató korlátjának eredete	69—73 l.
Dr. Kepes János:	Csők István három arcképe a múzeumban	74—77 l.
Kúthy István:	Szent István tiszteletét őrző egyházi műemlékeink Székesfehérvárott — 16—24	és 56—68 l.
Marosi Arnold:	Székesfehérvár a honfoglalás és Szent István korában — — — — —	5—15 l.
	Levediai vonatkozások a székesfehérvári múzeum anyagában és a rádiótelepi kard	49—55 l.
Dr. Potyondy Imre:	A székesfehérvári múzeum római fibulái Prohászka Ottokár emlékezete — — —	77—83 l. 24—30 l.

Kisebb közlemények:

Dr. Brunner István:	Feltárás a Lovasberény-Jánoshegyi urnatemetőben — — — — —	83—86 l.
Dormúth Árpád:	A székesfehérvári vas tuskó — — —	87—89 l.
Kúthy István:	Szentpétery József eredeti kézírású jegyzékei — — — — —	43—44 l.
Marosi Arnold:	A kápolnásnyéki népvándorláskori sírlelet — — — — —	41 l.
	A Jókai-utcai aranyérmek — — — — —	91 l.
	A múzeum bélyeges grafitos edényei	42 l.
	A múzeum és a helyi kiállítások — —	90 l.
	A múzeumi és bazilikai kőtár — — —	90 l.
	A múzeum életéből — — — — —	90 l.
	A szabadbattyáni honfoglaláskori sírok érmei — — — — —	91 l.
	Az Egyházmegyei Múzeum megnyitása	90—91 l.
	Az igari lelet kiegészítése — — — — —	42 l.
	A vajtai avar leletek — — — — —	86—87 l.
	A vértasacsai avar sírleletek — — — —	38—40 l.
	Fejérmegyei éremleletek — — — — —	43 l.
	Földtani adatok Fejér megyéből — — —	91 l.
	Kelta és római temető Sárkeszin — — —	40 l.
	Kerekes József emléke a múzeumban	44 l.
	Lóalakú római mécses Székesfehérvárról	41 l.
	Római bélyeges téglák Fejér megyében	36—38 l.
	Gr. Széchenyi István levele — — — — —	43 l.
	Székesfehérvár és Fejér megye népesége — — — — —	91 l.
Dr. Mozsolics Amália:	Fejér megye a bronzkorban — — — —	31—36 l.

Hivatalos tudósítások :

Dormúth Árpád :	Választmányi gyűlés — — — — —	45 és 93 l.
	Közgyűlés — — — — —	45—46 l.
	A gyűjtemények gyarapodása — — —	46 l.
Marosi Arnold :	A múzeum látogatóinak száma — —	46 l.
	A múzeum működési területe — — —	92 l.
	A múzeum tisztviselőkérdésének rendezése — — — — —	92—93 l.

Adattár :

Csór	33
Ercsi	31
Igar	42
Kápolnásnyék	41
Kisapostag	31, 32
Lovasberény	32, 83
Pákozdvár	33
Rácalmás	43
Sárkeszi	40
Sárszentmiklós	43
Szabadbattyán	91
Vajta	86—87
Vértesacska	38—40
Székesfehérvár	1—4, 5—16, 16—24, 25—30, 41, 42, 43, 44, 49—55, 56—68, 69—73, 77—83, 87—89, 90, 91
Fejér megye	31—35, 36—38, 43, 91
Őskor	31, 83
Római kor	36, 40, 41, 77
Népvándorlás és Honfoglalás kora	5, 38, 41, 42, 49, 86, 91
Középkor	10, 42, 43
Újkor	16, 43, 69, 87
Művészet	16, 43, 44, 49, 56, 69, 74
Numizmatika	43, 91
Múzeum	42, 43, 44, 45, 46, 47, 74, 77, 90, 91

MUZEUM
1910
SZÉKESFEHÉRVÁRI
SZEMLE

Dolgok Székesfehérvár és
Fejér vármegye életéből

Dormuth Árpád:

Szent István emléke a Muzeumegyesületben.

Marosi Arnold:

Székesfehérvár a honfoglalás és Szent István korában

Kúthy István:

Szent István király tiszteletét őrző egyházi műemlékeink Székesfehérváron.

Dr. Potyondy Imre:

Prohászka Ottokár emlékezete.

Kisebb közlemények.

Dr. Mozsolics Amália: Fejér megye a bronzkorban

Marosi Arnold: Római bélyeges téglák Fejér megyében. *Marosi Arnold:* A vértessacsi avar sírlele

Feljegyzések.

Marosi Arnold: Kelta és római temető Sárkesztői Lóalagos római mécses Székesfehérvárról. — A kelta polnásnyéki népvándorláskori sírlelet. — Az igazságlelet kiegészítése. — A muzeum bélyeges grafit edényei. — Fejérmegyei éremleletek. — Gr. Széchenyi István levele. — Kerekes József a muzeumban. — *Kúthy István—Marosi Arnold:* Szentpétery József eredeti kézírású jegyzékei.

Hivatalos tudósítások.

Választmányi ülés. — Közgyűlés. — A muzeum látogatóinak száma. — A gyűjtemények gyarapodása. — Zárszámadás. Az egyesület tisztikara és a választmány

SZÉKESFEHÉRVÁRI SZEMLÉ.

Szerkesztette: **MAROSI ARNOLD**

muzeum igazgató

és

DORMUTH ÁRPÁD muzeumi titkár.

Kiadásért felelős: **Dr. KEPES JÁNOS**

ügyvezető alelnök.

Bognár utca 3.

A „Székesfehérvári Szemle“ kiadásához a Muzeumegyesület *vidéki* tagjai és az Orsz. Tud. Egyesületek közül adományaikkal hozzájárultak: Gr. Eszterházy Móric (Majk) 10 P; Dr. Werner Adolf (Zirc), Egyetemi Könyvtár (Debrecen) 5 P; Jirovec László (Csákvár) 4 P; Szávits Miklós (Dunapentele) Dr. Kapossy Endre (Szentgotthárd), Dr. Huszár Dezső (Sárbogárd), Hajós József (Martonvásár), Légár Hugó (Szentgotthárd), Rusznyák Lajos (Lovasberény), Dr. Nagy Sándor (Csákvár), Gr. Pappenheim S. (Iszkaszentgyörgy), Sigray István (Agárd) Szkalla Ferenc (Alcsút), Dr. Csajághy Szeőke L. (Zámoly), Dr. Seidel János (Bpest), gr. Eszterházy Mária (Csákvár), Faller Jenő (Várpalota), Pap Armin (Sárszentmiklós), Behm Gyula (Őrs puszta), gr. Merán Fülöp (Csákszerény), gr. Merán Jánosné (Csákszerény), Richter Mátyás (Eger), Weiland József (Csákvár), Adamecz Elek (Bpest), Velics Ilona (Bpest), Jankó László (Győr), Hercegfalva közs., Fővárosi Nyilv. Könyvtár (Bpest) 2–2 P-t.

Helybeli tagjaink közül. Gr. Széchenyi Viktor, Dr. Havranek József, Dr. Csitány G. Emil, Dr. Kepes János, Dr. Szüts Gedeon, Kelemen Árpád, Kereskedelmi Csarnok 5–5 P-t, Szigethy Ödön, Héjj Testvérek 4–4 P-t, Dr. Kaltenecker Viktor, Polczér Gyula, Grohmann Lajos, Csikós Andor, Dr. Neuhauser Imre, Deák Pál, Dr. Mészöly József, Dr. Tarján Pál, Bilkei Ferenc, Freud Manó, Dr. Németh László 3–3 P-t, Karl Tibor, Dr. Kisteleki Károly, Knazovitzky Béla, Dr. Löwy Károly, Dr. Koronczay József, vitéz Tóth Béla, Lanzerits Sándor, Almássy János, Ditmár Károly, Rábay (Ruff) Béla, Rudbányai Imre, Lachmann Rezső, vitéz Bokor András, Dr. Hübner András, Pásztor Sándor, Dr. Pattantyus Á. János, Dr. Freud Manó, M. Ált. Hitelbank (Farkas L.), Lakatos Melanie, özv. Mayerhofer J-né, özv. Dr. Molnár Jenőné, Márton Jakab, Rauscher Béla, vitéz Pálffy Andor, Köhler Jenő, Manger Emil, Dr. Pallay István, Dr. Schmöltz József, Dr. Say Mórincné, Illés Károly, Halbich Győző, F. Diebala Mária, Horváthné és Rónainé, Vadász József Pálos Lajos, Gelb Adolf, Máté Ferenc, Dr. Korniss Elemér, Dr. Milosevits Miklós, Schmidl Ferenc, vitéz Angyalffy Nándor, Dr. Köves Emil, Dr. Keller Károly, Kunos Béla, Radetzky Dezső, Kapitány Lajos, Dr. Krausz—Kende B., Dr. Takács Sándor, Dr. Erdélyi Gyula, Dr. Hirschler Pál, Dr. Kardos Jenő, Kéri Nándor, Dr. Laisz Rezső, Dr. Markwarth Rezső, Dr. Horváth Kálmán, Nagy Lajos, Marshall Rafael, Dr. Polgár Iván, Námesy Medárd, Irányi Kamill, Schwarzbach Flóra, Akóts János, Akóts Gyula, Jancsó Sándor, Grész Leo, Dr. Miklós Géza, Dr. Berzsenyi Zoltán, Csúcs István, Révész Amadé, Koltay Lajos, Matthey Béla, Dr. Goschi Péter, Györgyi János, Merényi Ferenc, Dr. Murakozy László, Kisteleki István, Dr. Balassa Brunó, Dr. Imre József, Dr. Kovách Lajos, Melczér Gusztáv, Dr. Lauschmann László, Zimándi Benő, Majláthy Lipót, Mészáros István, Dr. Barth Rezső, Dr. Ince Nándor, Dr. Farkas Sándor, Dr. Potyondy Imre, Gálos Bernát, Dr. Csiky Ödön, Lublós Máttyás, Dr. Morvai Béla, Dr. Mohai Lajos, Lengyel Lajos, Dr. Pfeiffer István, Dr. Heller Pál, Dr. Falvy Jenő, Cséplő Pál, Schnetzer György 2–2 P-t.

Szent István emléke a Múzeumegyesületben.

(Dormúth Árpád titkári jelentéséből.)

KILENC SZÁZ ESZTENDŐ távlatába nyúlunk vissza tekintetünk, midőn e jubileumi év küszöbén a Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeumegyesület keretében e város multjára pillantunk. Kilencszáz esztendő! Rövid időköz az örökkévalóság tengerében, de hosszú mult egy népnek életében, még hosszabb az emberi alkotások korlátokhoz kötött létében. Több mint 900 éve, hogy országrendező első szent királyunk itt a Sárrét mocsár-tengerében földnyelvként benyúló homokháton, mint valami természetadta védett helyen megépítette ezt a várost, hogy aztán beléhelyezvén a nemzet templomát, Nagyboldogasszony bazilikáját messze földre hirdesse királyi székének ragyogó büszkeségét, Európaszerte vakítón fénylő hófehér tekintélyét. Ennek a városnak adatott meg az első városjog, és ezzel a kiváltságok egész sora emelte ki polgárságát a várispánságok hatásköréből. Ez a «*ius Albensis*» lett mintája későbbi városainknak, és így méltán illethette meg a Székes-város címe, mely első helyet jelentett számára az egyenrangú és feltörekvő városok között. Szent István szelleme óvta, védte városunkat közel ötszáz évig a kelet és nyugat ellenséges áradatai, a tatár és német támadásai ellen, míg a lelkeben meghasonlott, szenvedélytől és hatalmi érdekektől elvakított magyarság széthúzásával maga nem nyitott utat a töröknek, úgyhogy százötven esztendeig népek országútja lett ez az árva föld. Városunk sorsa meg volt pecsételve. 1543-tól 1688-ig, tehát közel százötven évig török martalóc balkáni népség és katonai alparancsnokok szabad prédája lett az egykor királyokat magába fogadó büszke város és nyomukban üszök és romhalmaztornyosult az égnek, amikor kétszázötven évvel ezelőtt a felszabadító csapatok ide bevonultak. Mi sem mutatja világosabban a pusztulás képét, mint azok a maradványok, amelyeket az ásatások most feltártak. Kő nem maradt kövön, egyetlen krizmás, koronás fő nem nyugodott eredeti nyughelyén. Méltán bucsújárahelyé

kellene tehát válniok e magyar vérrel megszentelt romoknak, az európai kultúra bucsújáró helyévé, mert kiáltó példája annak, mikép áldozta a középkori Magyarország vérét és emberanyagát az újkor hajnalán azért az Európáért, mely e sáncok mögött éppen ekkor gazdagodott az Újvilág kincseivel és építette ki új-kori kultúrájának alapját.

Kétszázötven évvel ezelőtt 1688 május 20-án szállt fel a Te Deum hangja Széchenyi Pál veszprémi püspök ajkáról a vár piacán és közel 250 év múlva ismét egy Széchenyi — ennek a magyar katonatörzsből kinőtt családnak sarja — gróf Széchenyi Viktor, szeretett elnökünk volt az első, aki 1931 május 10-én a Múzeumegyesület közgyűlésén felvetette azt a gondolatot, hogy e város szentelt ősi hagyományait nemcsak lélekben kell megőriznünk, hanem gondoskodnunk is kell arról, hogy királyi emlékei napvilágra kerüljenek, és méltó külső környezetben megőriztessenek, hirdetvén az egész országnak a szentistváni Magyarországot dicső multját.

Ennek a gondolatnak a szolgálatában buzgólkodott most Marosi Arnold, múzeumunk lelkes igazgatója, e város történelmi szellemének lankadatlan élesztője, amikor 1932 május 30-án ugyancsak az egyesület közgyűlésén azt javasolta, hogy Szent István halálának közelgő 900 éves évfordulójára való tekintettel forduljon az egyesület Székesfehérvár és Fejér vármegye törvényhatóságaihoz, hogy a centenárium méltó megünneplésének gondolatát magukévá tegyék. Az egyesület ezt annál is inkább lelkesedéssel fogadta, mert ennek keretében látta megvalósíthatónak gróf Széchenyi Viktor főispán előző évi indítványát. Az egyesület vezetősege még ugyanezen év folyamán memorandumban fordult mindkét törvényhatósághoz, egyben felelevenítette a Millénium alkalmából törvénybe foglalt nemzeti ígéretet is, t. i. hogy az országszervező Szent István emlékére Székesfehérvárott szobrot állít fel a nemzet. Ezt az eszmét egyébként már 1930 április 30-án a Szent Imre centenáriummal kapcsolatban felvetette egyesületünkben Rauscher Bála választmányi tagunk is, amikor a szobor helyére vonatkozólag átiratban fordultunk a város polgármesteréhez. Mindkét helyről 1932 dec. 21-ére meg is érkezett a válasz, hogy örömmel járulnak a centenárium megünneplésének gondolatához. Fejér vármegye a nagy királyhoz méltó módon megünneplendő erkölcsi és anyagi támogatást is kilátásba helyezett és az előkészítő bizottságba néhai boldogult gróf Károlyi József és Andretti Károly bizottsági tagokat delegálta. Székesfehérvár városa a felállítandó Szent István szobor költségeinek pénzbeli alapjáról gondoskodni nem lesz képes — úgymond — más tekintetben azonban minden alkalmat megragad, hogy a m. kir. kormányt, az egyházi főhatóságot, a hercegprimás Őeminenciá-

ját a gondolatnak megnyerje. Az előkészítő bizottságba a maga részéről dr. Kaltenecker Viktor és dr. Say Géza bizottsági tagokat küldötte ki.

Ezen előzmények után 1933 április 30-án megjelent az egyesület választmányi ülésén dr. Hóman Bálint vallás és közoktatásügyi miniszter úr, városunk országgyűlési képviselője, amikor Marosi Arnold a Szent István bazilika helyén talált királyi sírok és tetemeinek visszaszerzésére irányuló indítványát terjesztette elő, amihez a miniszter úr készséges hozzájárulását nyilváníttotta, sőt visszahozható volna — úgymond — III. Béla eredeti vörösmárvány koporsója és Szent István kőszarkofágja is.

A továbbiakban dr. Csitáry G. Emil városunk történelmi érzékű, agilis polgármestere vette át a szerepet. Az ő közbenjárására valósult meg az Idegenforgalmi Bizottság előterjesztése a Nagyboldogasszony templom maradványainak újból való feltárása, mellyel kapcsolatban 1935 január 8-án Marosi Arnold királyi emlékszarnok és kőtár felállítását sürgette, ahol el lehet majd helyezni a múzeum, a püspökség, a Nemzeti Múzeum tulajdonában lévő és az ásatásoknál majdan előkerülő értékes faragványos köveket, nemkülönben Szent István kőszarkofágját is. Az ásatás ügyét dr. Hóman Bálint vall. és közokt. miniszter úr is magáévá tette és a Műemlékek Orsz. Bizottságát bízta meg a feltárás munkálataival, ami 1936 év tavaszán meg is kezdődött. Ugyanezen évben örömmel közölte a polgármester az egyesülettel, hogy a Nemzeti Múzeum Tanácsa Székesfehérvárnak engedte át az ott őrzött Szent István szarkofágot és egyéb bazilikai köveket. Az egyesület maga részéről titkárát Dormúth Árpádot bízta meg az értékes anyag összegyűjtésével és leszállításával, aminek kapcsán még sok az itteni bazilikai sírokból az előbbi ásatások során előkerült anyag tárult fel, aminek szintén Székesfehérvárott volna a legméltóbb helye. Ha már úgyszólván minden innen előkerült anyagot vissza lehetett kapni, ép ezekről a kisebb értékű tárgyakról, a királyszerű emlékeiről kellene lemondanunk?

De magáévá tette Hóman Bálint miniszter úr a nemzet régi adósságát is és a megvalósítás terére vitte az 1896-ban ünnepélyesen megígért Szent István szobor ügyét, amikor nemes elhatározással a nemzet egyeteme elé vitte a kérdést és Sidló Ferenc szobrászművészt a szobor megmintázásával és kivitelezésével megbízta.

Minderre 1936 év őszén Magyarország kormányzója vitéz nagybányai Horthy Miklós Öföméltósága rakta rá a koronát azzal, hogy nagynevű és történelemmel átitatott lelkületű képviselőnk Hóman Bálint miniszter úr közbenjárására Székesfehérvárt jelölte meg az 1938 évi centenárius ünnepségek politikai központjául, amikor az itt tartandó országgyűlés keretében tör-

vénybe iktatják majd Szent Istvánnak, az országépítő nagy királynak emlékét.

Amikor méltó büszkeséggel töltött el bennünket a gondolat, hogy vállvetett munkával sikerült városunknak multjához méltó helyet elfoglalnia a nemzet egészében, most már a méltó fogadásról kellett gondoskodni. Dr. Csitáry G. Emil fáradhatatlan munkás egyénisége megteremtette az új városháza monumentális barok palotáját ódon hangulatú udvarával és nemesen modern közgyűlési termével, ahol Kontuly freskója a magyar alkotmány ősi magna chartájának, az Aranybulla itteni kihirdetésének jeletét örökítette meg. 1936 októbere folyamán beadvánnyal fordultunk tehát polgármesterünkhöz az itt tartott országgyűlések és királykoronázások helyének megörökítése tárgyában. Juhász József megyénk és városunk életének hivatott kutatója összeállította az országgyűlések sorrendjét és főbb alkotmányjogi jelentőségüket. Ezt városunk polgármestere örömmel fogadta és az új közgyűlési teremben ott hirdetik immár a feliratok a város alkotmánytörténeti szerepét.

Ekként hódolt tehát az ősi város és benne a régi hagyományokat ápoló Múzeumegyesület alapító első szent királya emlékének, így készítette elő vállvetett munkával a nagy centenáriumot, de megvalósításának oroszlánrésze dr. Csitáry G. Emil polgármester, gróf Széchenyi Viktor főispán és dr. Hóman Bálint vall. és közokt. miniszter úr érdeme.

A királyi lábnymok által megszentelt maradványok itt állanak előttünk, hogy felkeltség a laikus nézők lelkében azt az ájtatos hangulatot, melyet a mult emléke rejt magában. Fehérvár földje megnyílt és századok szólaltak meg belőle. Ha kétszázötven év előtt lélekben és külsőben még jobbára idegen katonákból, iparosokból és kereskedőkből álló polgársága újjáépítette az álg kétszáz házból álló romhalmazt, azt csakis Szent István atyai segítségével eszközölhette. Nem mult el ötven esztendő a restauráció után, és Fehérvár polgársága belépett a magyar sorsközösség egységébe azzal a ténnyel, hogy a szent királyt patronusának választotta. Azóta lélekben magyarrá lett e nép, és ma egy szívvel lélekkel ünnepli az egész város a nagy király kilenc százados emlékét.

Székesfehérvár a honfoglalás és Szent István korában.

A HOFUGLALÁS KORA. Székesfehérvár településtörténete a honfoglalás korával kezdődik. Ezt megelőzőleg az őskorból csak szórványos adataink vannak. A római korból az újabb kutatások mellett még ezek is bizonytalanná váltak. A népvándorlás korai időszakából egyáltalán nincsenek a település szempontjából számottevő leleteink. Annál számosabbak a honfoglaláskori emlékek, melyek két csoportra különülnek. Egy korábbi rétegre, melynek kultúrája, antropológiai anyaga a honfoglalást megelőző lebediai állapotokat tükrözteti vissza és még erős ázsiai kapcsolatokat tüntet föl: csuklós csat, szíjvég, szívalakú veretek. A későbbi sírokban gyérülnek az e fajta emlékek és fokozottabb mértékben keverednek össze az itteni őslakóktól vagy nyugatról származó kulturelémekekkel.

A demkőhegyi temető még lebediai viszonyokat tüntet föl. Ide tartozik az itt talált két kard. Az egyik szablyatípus gyengén hajló pengével, görbe állású markolattal, ezüst berakásos bronz keresztvassal, ami tipikus tulajdonsága a lebediai származású kardoknak. A másik demkőhegyi kard egyenes pengéjű és markolatú, hármas tagozatú markolatgombbal, mely hüvelyvégének palmtás díszítése és gombos befejezése alapján a skandináv kardok közé tartozik és a magyarság lebediai tartózkodásával van összefüggésben. Ugyanez áll a Demkőhegy szívalakú övvereteire is.

Más képet tárnak elénk a sárkeresztúri országot mentén és a rádiótelepen feltárt honfoglaláskori temetők. Az előbbinek van ugyan egy kardos sirja gombos markolatú, kétélű, egyenes pengéjű palossal. Gombja azonban tagolatlan, oldalt összenyomott kupalak és így kora a XI. századra tehető. Ennek felel meg a sírok leletekben szegény tartalma is teljes híjával az övvereteknek. A Rádiótelepnek két kardos sirja van. Az egyiknek kardja teknősbékát ábrázoló háromosztatu markolatgombjával, a markolat sodronydiszeivel, a keresztvason kivehető ezüst borításával ép állapotban méltó társa lehetett a kievi és a prágai Szent István-féle kardnak. Markolatgombjának és keresztvasának ezüstlemez és ezüstsodronyos borítása, markolatának kalászmintás sodronyfonata rongált állapotában is mesterműve Kievidéki mesterének. A kardhoz tartozó egyéb leletek: kengyelvasak, zabla, harcicsákány, faveder abroncsmaradványai, egy kis szívalakú, levéldíszes bronzpityke, ezüst sodronyfonatok, aranylemeztördé-

kek valóban fejedelmi sírra engednek következtetni, mely azonban feldúlt állapotban és csak töredékes, hiányos mellékletekkel került a székesfehérvári múzeum birtokába, de így is joggal illeszthető a régebbi, lebediai származású leletek sorába. Viszont a Rádiótelep többi szegényes sírja későbbi eredetű. Ennek legfőbb bizonyossága a 36. sír kardja, melyet talapzat nélküli, tagolatlan gombja a XI. századra utal. Megfelel ennek a bronzveretek hiánya és, miként ezt Bartucz Lajos kimutatta, a nagyon vegyes benyomást keltő antropologiai anyag is, mely azt a látszatot kelti, hogy itt a magyarság az őslakossággal már vegyestemetkezett.

Minden arra enged következtetni, hogy a teknősbékas kard sírja nem egyidős a többiekkel. Ezt erősíti helyzete is. Míg ugyanis a többi sírok soros temetőt alkottak, ez a többitől távol magányosan feküdt és legalább egy évszázaddal korábbi, mint a többiek. Ez a magányosság teljesen megfelel Bartucz Lajos ama megállapításának, hogy a hazát elfoglaló, törzsökös magyarság temetői egész kicsik (néha két-három) sírből állanak, a nők és gyermekek száma bennük aránylag kevés, a koponyákon, csontrészeken sok a sebesülés. Ezzel szemben azok a temetők, melyek a már huzamosabban letelepült és az őslakossággal összekeveredett törzsöktől származnak, ott a halottak száma nagy, közöttük sok a nő és gyermek, az antropologiai anyaguk és mellékletük erősen kevert. Lassan-lassan egészen kivesznek belőlük az őshazával összefüggő emlékek, csak a szertartásban alkalmazkodnak még a kereszténység elterjedése után is az ősi szokásokhoz, amennyiben állatcsontok is találhatóak bennük.

Bartucz Lajos az általa megvizsgált székesfehérvári honfoglaláskori koponyákban négy morfológiai típust különböztet meg. Az I. típus rövid, széles és magas fejű. Kaukazusi-mongoloid típus, amely e két rasszalak igen régi, huzamos keresztetződése által jött létre, és a török ethnikummal kapcsolatos. A már kevertjellegű magyar temetőkben épen a leggazdagabb sírokban található és megvan a székesfehérváriak között is. A II. típus aránylag kicsi, középhosszú, tojásdadalakú koponyás, feltűnően keskeny homlokkal, közepes arccal, kissé púposan kidomborodó nyakszirttel. E típus úgy látszik, a keletbalti és a mediterrán rassz keresztetzési formája. Ez a típus a Székesfehérvár környéki temetőkben gyakori, főként a szegényebb mellékletű sírokban. Úgy látszik, a honfoglaló magyarság köznéppel van benne dolgunk és az ugor ethnikummal kapcsolatos. A III. típus megegyezik azzal, amit az irodalomban előázisai vagy kaukázusi rassz néven ismerünk. Nagy, rövid, széles, igen magas agykoponya, rövid, kerek nyakszirt, széles, de kissé rézsutos homlok, igen magas, keskeny arc, hosszú, keskeny kiálló orrcsontok (gyakran sasorr), magas keskeny áll, a jellemző vonása. E típus gyakorisága a hon-

foglaláskori sírokban kicsi s újabb, vándorlás alatti keveredésre vall. Székesfehérvárott szintén meg volt. A IV. típust jellemzi az igen nagy, hosszas (mesokran), e mellett széles és magas agykoponya, igen magas, rendkívül széles, durva mongoloid jellegű arc. E típusa honfoglaló magyarságnak számban ugyan nem gyakori, de egyik legérdekesebb és legkevésbé európai típusa. Az avarokkal való vérségi kapcsolat bizonyossága. Székesfehérvárott nem fordult elő.¹⁾

Az ősmagyarság életmódjáról az arab Ibn Roszteh leírja, hogy a magyaroknak sátraik vannak és oda mennek, hol a legelgetésre több fű kínálkozik. «Télviz idején, aki ezen folyók valamelyikének közelében lakik, a folyóhoz húzódik s a telet partjain tölti el halászva; az ott tartózkodás nekik alkalmasabb.» Gyórfy István erre megjegyzi: nyilván nemcsak a halászat csábította őket ide, hanem a téli legelő is. Tehát kettős településük volt: téli és nyári szállásuk. Nyáron a puszták füves térségein, vagy dombok napos tölgyerdőiben legeltették a jószágot, télen pedig visszavonultak a folyók mellé, ahol — maguk halászattal szereztek meg a mindennapi ételmet — az állatok pedig a vizenyős rétek télen is zöldelő fűcsomóit tépdesték. Ennek a kettős településnek tulajdonítható, hogy vannak községeink a Középtisza mentén, mint: Tiszanána, Tiszaszalók, Tiszaszederkény, Tiszavárkony stb. melyek a Mátra-Bükkhegységben egy-két napi járóföldre megismétlődnek, pl. Felsőnána, Egerszalók, Mátraszederkény, Sajóvárkony stb. Ezek a nevek alkalmasint egy ugyanazon nemzetség vagy birtokos téli és nyári szállásait jelzik. (A magyarság néprajza II. 108—109. l.)

Dr. Glaser Lajos ismertette a honfoglaló magyarság szállás területének legelgetésre alkalmas és alkalmatlan részeit, Fejér megye területén két erre alkalmas vidéket jelöl meg. Az egyik Fejér megye északkeleti része a martonvásár-dunapentelei síksággal és a Vértes alatti dombokkal. Ennek északi részén a Kajászó-völgy Váli vize, a Szent László-völgy patakja és a Tárnok-völgy kettős vízfolyása a honfoglalás korában kitűnő legelőket nyújthattak széles, vizenyős rétjeikkel. A másik fejmegyei szállás terület a megyének a Sárvíztől nyugatra fekvő része, a Veszprém megyére is kiterjedő Mezőföld. Itt a Sárrét és a Sárvíz rétjei hatalmas kiterjedésű téli legelők lehettek. E terület az Árpád-nemzetségnek volt szálláshelye. A Sárvíztől nyugatra eső részén kell keresnünk a nyáreleji, a környező dombok tölgyeseiben pedig a nyárközepi legelőt. Tél idején Székesfehérvárnak a Sárrétből kiemelkedő szigetein legeltek a honfoglaló fejedelem gulyái és ménesei. Ennek bizonyosságai a székesfehérvári honfoglaláskori temetők, mert a nomád népek halottaikat mindig a téli szállásuk közelében temetik el.

Ugyanezt mondják krónikáink is. Anonymus szerint Árpád-nak vezéri szállása Csepelsziget volt. Vele szemben Kézai Simon azt írja, hogy Árpád Fehérvárnál üti föl sátrait. Karácsonyi az Árpád-család tagjainak nevét megőrző falvak elhelyezkedése alapján a Sárvíz és mellékfolyóinak völgyét tartja a fejedelem családi birtokának. Tehát Kézainak ad igazat, Csepel-szigetet Szent István korabeli szerzeménynek tartja. Hóman Bálint szerint is a fejedelmi nemzetség birtokai a fejérmegyei Sárvizeken terültek el. Az Árpád-család legnevezetesebb birtoka Székesfehérvár volt és e körül, mint központ körül helyezkedtek el a Csák, Baracska, Érd és Tétény nemzetségek ősi birtokai. Alkalmasabb hely a fejedelem számára nem is képzelhető. A Duna mindkét partjára, tehát a solti területeket is magában foglaló, régi Fejérmegye a magyarság által megszállt Duna-Tisza medencének épen a szíve. Központi fekvésénél fogva hivatva volt arra, hogy az örökös fejedelemség jogával felruházott és itt megszállt Árpád-törzs a nemzet egységét fenntartani törekvő központi irányítását innen végezze.²⁾

Szent István városa. Arra a kérdésre, volt-e Székesfehérvárott római telep, megfelel a Századokban megjelent (1935 év. 268. l.) dolgozatom, melyből kiderül, hogy a Mommsen, Hampel és Kuzsinszky által Székesfehérvár vidékén keresett római vallási központ nem itt állott, hanem tőle 12 kilométernyire Tác-Fövenypusztán és az ott talált nagyszámú emlékek alapján Herculia volt. A Székesfehérvárnak tulajdonított római nevek (Antiana, Caesarea, Cimbria, Curta, Floriana, Herculia) egyike sem azonosítható vele, római temetőnek, épületnek semmi nyoma, az innen származtatott római kövek pedig vagy nem ide valók, vagy ha itt is vannak, a közelfekvő római telepekről, mint építőanyag kerültek a városba. Ugyanez olvasható ki a krónikákból is. Varjú Elemér írja: Ha figyelembe vesszük, hogy Anonymus szerint Árpád és magyarjai örömmel szálltak be Atilla városába (Aquincumba), úgy fel kellene tennünk, hogy a Székesfehérvár helyén állott várat is készségesen megszállják, ha ott ilyen lett volna. Azonban Anonymus a honfoglalással kapcsolatban Székesfehérvárt fel sem említi. Kézainál pedig azt olvassuk, hogy Árpád a Dunán átkelve azon a helyen ütötte föl sátrait, ahová Fejérvár városát Szent István telepítette «Arpad . . . castra fixit in monte Noe prope Albam . . . et ille locus (és nem civitas) est primus, quem Arpad sibi elegit in Pannonia, unde et civitas Alba per sanctum regem Stephanum fundata est ibi prope.» Ha tehát a római Herculia (vagy más helység) Székesfehérvár közelében állott volna is, semmiképp sem tekinthető a Szt. István alapította Fehérvár elődjéül. (Magyar Művészet 1930, 373. l.)³⁾

Székesfehérvár kizárólag Szent István alapítása. Kérdés, mi

indította arra, hogy nem Herculanak akkor még bizonyára meglevő nagyszabású romjait, hanem a mai Székesfehérvár helyét szemelte ki város létesítésére. Herculanak, mint átkelő helynek volt jelentősége. Ott legkeskenyebb a Sárret és ma is láthatók a Sárvízen keresztül vezető római út maradványai. Szent Istvának nem útra, hanem az esetleges belső és külső támadások ellen bevehetetlen védelmi pontra volt szüksége. Erre pedig legalkalmasabbnak kínálkozott az a Sárretra benyúló félsziget, ahol a mai Székesfehérvár belvárosa, az egykori vár fekszik, mely akkoriban a környező mocsarak miatt szinte megközelíthetetlen volt. Ehhez járultak a gazdasági szempontok is. A móri völgyön, továbbá a Velencei-tó, a Balaton mentén húzódó ősi közlekedési utak találkozása, a Bakony—Vértes és Mezőség itteni érintkezése mint vásárhelyek tették alkalmassá e helyet város alakulásra.

A mondottak alapján az is világos, hogy Székesfehérvár középkori nevét Alba, Fejérvár nem a helyén álló római falak fehérségétől kapta. Az sem igaz, amit Salamon Ferenc és Erdélyi László vallanak, mintha a szláv Beogradnak egyszerű lefordítása volna. Vályi András Magyarország leírásának II. kötetében úgy gondolja, hogy szépsége vagy a körülötte elterülő szikes talaj miatt kapta Fehérvár a nevét. Vele szemben Fejér György a Tudományos Gyűjtemény 1840-ik évfolyamában az őshazára utalva, keleti vonatkozást keres benne. Keleten a nagyot, a kiemelkedőt szokták fejérnek mondani. Szent István tehát ezt a szokást követte, mikor a székhelyének kiszemelt várost elnevezte, ezzel is jelezni akarván annak elsőségét. Ugyanez a véleménye Melich Jánosnak, midőn kimutatja, hogy a Fejérvár helynév a magyaroknak az őshazából hozott fogalmuk lehetett, amire dél-orosz, török, besnyő analógiákat említ.

A szentistváni Fejérvár, mint vár nem sokat mutatott. Falai, bástyái nem voltak. Természettől adott védelmi pont volt. Mesterséges erődítményei földsáncokból, cölöpépítményekből, sáncárokból állottak. Városi képet a királyi lak, a préposti és kanonoki házak, az országos előkelőségek, udvarnagyok lakásai, főleg pedig a bazilika adtak neki, mely uralkodólag emelkedett ki közvetlen környezetéből és vonta magára távolból is a figyelmet. Kőből épült megtestesítője volt Szent István nagy művének: a magyarság bekapcsolásának a kereszténységbe és nyugati kultúrába. Lehet, hogy német, de inkább észak-olaszországi minta után épült, mozaikjai Bizanra utalnak, faragványai Isztria és Lombardia művészetének másolatai. E faragványoknak azonban az idegenszerűség mellett eredeti vonásaik, ősi magyar lélek szülte motívumaik is vannak. Ilyenek a Lebediából származó tarsolylemezek palmettás díszítményei, melyek kőre átvéve fényes bizonyosságai Szent István egyik legnagyobb érdemének,

mikor a kereszténység és nyugati kultúra befolyásával nem állta útját annak, hogy művészetünkben az ősi motívumok is érvényesüljenek. Ezek a pogány elemek keresztény talajba ültetve megnevesültek és nemzeti zamattal töltötték meg Szent István-kori művészetünket.

Hogy Fejérvár Szent István korában csakugyan vár volt, azt Hóman Bálint azzal igazolja, hogy már a XIII. században «civitas» néven említik. «Civitas»-nak mondja Fejérvárt a koronázási palást 1031-ből származó felirata, továbbá Kálmán király idején élt Hartvicus legendája is. Ez elnevezés abban az időben csak erősséggel körülvett helyekre vonatkozik és a XIII. században a «castrum»-mal egy értelemben használták. Fejérváron kívül még Esztergomot említik e néven.

A többi községek, melyeknek nem volt vár jellege, «villa» néven szerepelnek. E féle «villa»-k, kisebb települések Fejérvár közvetlen közelében is voltak. Az itt feltárt Árpádok korabeli temetőink tanuskodnak erről. Ilyen temető a Maros-hegyny a Szücs-féle szőlőben és szomszédjain feltárt sírok, ahol Lichtneckert József 1913-ban vagy 400 sírt bontott föl. A temető kora a sírokban talált Kálmán, III. Béla, Imre vagy II. Endre korabeli érmek alapján legalább a XIII. század eleje. Az 1915 és 1917-ben a déli vasút szabadbattyáni vonala mellett fekvő baraktábor területén feltárt sírok korát mellékleteik szintén az Árpád királyok idejére datálják. Ide sorozhatók a Sóstón az evangélikus temető környékén előkerült régi csontvázak is. Zámoly felé a kiskecskeméti sertéslegelőn találtunk Árpád-királyok korabeli érmekkel datált sírokat. A Havranek József utca 4. számú ház udvarán 1929-ben akadttunk a talált edények alapján ugyanide sorolható temetkezési nyomokat. Az Attila u. 23. sz. alatt és a szomszédos telkeken előkerült csontvázakat illetőleg egy Aba Sámuel korából való érem szerepel mint korhatározó. Az 1935-ben feltárult szárazréti temető 150-re tehető sírjainak kora a leletek alapján szintén a XI—XII. századra tehető.

Mindezekből látható, hogy a vár, «civitas» körül fokozatosan benépesültek a mocsarakból kiemelkedő szomszédos szigetek is, legelőbb a királyi udvar, a fejérvári egyház tartozékaival, a várjobbágyokkal, majd más ide húzódó betelepülőkkel. A mai külvárosoknak magva tehát már az Árpádok korában megvolt. Károly János nevüket is megállapítja: civitas exterior, civitas nova. Ezek azonban kezdetben jogilag nem tartoztak a várost magában foglaló civitas-hoz, csak később a tatárjárás után olvadtak vele össze. Igazolja ezt IV. Ince pápa 1250-ki oklevele, mely szerint a latin város mellett képződött káptalani városrészt IV. Béla ekkor csatolta a régi városhoz, kierősztakolva ahhoz a káptalan hozzájárulását is. (Pleidell 278—279)⁴⁾

A város lakossága. Kik alkották a szentistváni Fejérvár lakosságát, arról az akkori társadalom tagozódása alapján tájékozódhatunk. A XI. századi magyar társadalom élén a nemesi osztály állt. Ide tartoztak a honfoglaló családok nagyobb vagyont szerzett ivadékai, a külföldi, jobbára német lovagok és az alacsonyabb sorsból fölemelkedett adományosok utódai. Közülük kerültek ki a királyi közigazgatás tisztviselői, az udvari hivatalnokok és várispánok. A nemesi osztályhoz tartozott a papság is, tehát a fejérvári prépost és káptalan tagjai is azzal a kiváltsággal, hogy jobbágyaik felett sem a király, sem a nádor, sem a várispán nem ítélkezhet, csak a prépost a káptalannal együtt. Továbbá minden vám- és hidpénztől fel voltak mentve és nem vettek részt a nádor és kísérete elszállásolásában.

A szabad magyarok szegényebb része volt a hadviselésre köteles vitézek (milites) rendje: a várkatonák vagy civis-ek és ezek előljárói a miniszterek vagy várjobbágyok. Ez az osztály alkotta a XIII. században kialakulásnak indult magyar köznemes rend gerincét. Szabadok (liberi) név alá tartozott a XI. században a pór vagy paraszt szóval jelzett nép rétege. Bizonyos szabadsággal felruházott szolganép volt ez, kik mint a földes urak úrbéresei uruknak úrbéresszolgáltatásokkal (munka, termés, pénz) tartoztak. A külföldről, különösen Olasz- és Németországból bevándorolt, iparral és kereskedelemmel foglalkozó népelem voltak a szabad vendégek (liberi hospites), a későbbi városi polgárság ősei. A legalsóbb néprétegek a házicselédékként vagy pásztorokként szolgáló rabszolgák és a közülük felszabadított szabadosok (Libertini). Ezeknek egyik csoportja volt az udvarnokok, a királyudvar szolgálatára felszabadított rabszolgák.

A fentiek szerint a XI. századi Fejérvár lakossága tehát a várban lakó udvari tisztviselőkar és a papság alkotta nemességből, iparral és kereskedéssel foglalkozó szabad vendégekből, továbbá a vár körül elhelyezkedő várkatonákból, udvarnokokból, a káptalan szolganépéből állott. A vendégek között jelentősebb számmal lehettek olaszok. Erre mutat az árpádkori Fejérvárnak egyik utca neve, az Olasz-utca, továbbá a M. N. Muzeumban őrzött pecsétlő, melynek közepe a város cimere, három tornyos várkapu, körirata pedig *Sigillum Latinorum Civium Albensium*. A pannonhalmi Apátság 1221 és 1226-ban kelt okleveleiben is szerepelnek latinok, mint fejérvári polgárok. Tamás spalatói érsek szintén említi azokat, mint a fejérvári civitas lakóit. (Pleidell Ambrus: A magyar várostörténet első fejezete. Század, 1934. év. 278. l.) Ebből Pleidell Ambrus imént említett dolgozatában arra következtet, hogy a Szent István alapította Fejérvár, akárcsak Esztergom, Győr, Pécs, Sopron, az itt levő római alapokon épült föl és az említett latinok az ókori római lakosság maradványai volnának. (l. m. 290. l.)

A többi városokra talán megállhat ez a feltevés, de Fejérvárt illetőleg nincs alapja. Igazolja ezt az, amit a városról, mint római telepről fentebb kifejtettünk és az az általános felfogás, hogy ezek az olaszok idegenből beköltözött vendégek, hospes-ek voltak. Székesfehérváron erre külön bizonyítékaink is vannak: a bazilika faragványos kövei. A püspöki kőtár és a székesfehérvári múzeum longobard fonatú kövei, az Aquilejában látható akanthus díszítmények itteni másai, a modenai dóm, a pármai Battisteria levélspirálisos ékességének és Pisa árkádos oszlopfőinek hazai analógiái mind arra utalnak, hogy a székesfehérvári latinok, kik ezeket a köveket faragták, nem Pannonia római lakóinak utódai, hanem lombardiai bevándorolt iparosok voltak és mint betelepülők vétettek föl Fejérvár civis-ei közé.

A város kiváltságai. A fejérvári kiváltságjog (Libertas Albensis), mely úgy szerepel, mint a városi jogok mintaképe és melyet a hagyományok Szent Istvántól adottnak mondanak, okmányilag nem igazolható. A város Árpádkorban kapott és kiadott oklevelei ugyanis teljesen elvesztek. Az erre vonatkozó legrégebb okmány 1237-ből származik. Ez sem eredeti, hanem egy 1346-ki ítélettel hivatkozik reá és közli annak néhány pontját. (Károly J. 33. l.) Ez az 1237-ki okmány az eredeti Szent Istvántól kiadott okmányt elégettnek mondja. Hóman szerint az okmány nem is létezett, miként Esztergom Szent István által kiadott kiváltság okmányáról sincs tudomásunk. A kiváltságok ama teljessége ugyanis, mely a XIII. században szerepel, csak fokozatos kialakulással jutott el odáig.

Bizonyos azonban, hogy Fejérvár első királyaink korában is élvezett némi kiváltságokat, melyek által egyéb községekkel szemben valami előnyben részesült és azokénál önállóbb életet élt. Királyi székhely lévén az udvar és körülötte csoportosuló népek jelenléte következtében nagyobb volt a forgalma, ennek folytán fejlődése is gyorsabb menetben történhetett. E téren csak Esztergom hasonlítható hozzá, mint második székhely, ahol királyaink a XII. században többnyire tartózkodtak, vendégeiket fogadták. Ekként a kezdetben egyházi fejedelmi város mellett külön királyi város is létesült, amely azonban az előbbivel szemben külön várost képviselt. Azért Székesfehérvár is megmaradt fővárosnak, ami azonban nem a király állandó ittlakásában, vendégfogadásában, hanem az itt lefolyt országos eseményekben, koronázásokban és országgyűlésekben jutott kifejezésre.

A legelső kivívott kiváltság volt a várnépnek és a vele hasonló szolgálatra kötelezett, külföldről betelepedett hospeseknek megadott bíróválasztási jog. Hasonló jogot élveztek a vár-aljai községek lakói közül az udvarnokok. A megtelepült kereskedők révén kialakul a vásártartás kiváltsága oly értelemben,

hogy a királyi városban kezdetben mindenki köteles volt vásárpénzt fizetni. A kiváltság megnyerése után a várnép és hospesek megadóztatás nélkül kereskedhettek. Ezt követi a bíraskodási jog kiterjesztése az eddig bizonyos a várispánnak fentartott ügyekben is, majd a szabad hagyományozás joga, ami magával hozta a szabad elköltözés jogának privilegiális uton való biztosítását. A vámok, révek, harmincadok bizonyos megszüntetése a kereskedelem szabadságának megkönnyítését vonta maga után.

Az árpádházi községeknek és Fejérvárnak is igazi várossá való kialakulása tehát akkor fejeződött be, mikor ezek a szokáson alapuló jogok megerősítése mellett privilegiális uton kapják meg a városi lét három sarkalatos pontját: a bíró hatáskörének a város területén előforduló minden ügyre való kiterjesztését, az autonómia elismerését, vagyis a király, illetve helyettese és község közt minden közbeeső hatóságnak kizárását s végre a vámmentességnek teljes vagy részleges élvezését. Ezt követte az egyházi autonómia is, a kegyúri jogok átruházása a városra, mely szerint a városok plébánosukat maguk választhatták. Városaink a XII. század utolsó negyedében jutottak a fejlődés oly fokára, hogy a várossá emelkedéstől már csak a kiváltságlevél kiadása választotta el. A tatárjárásig kevés város jutott ebbe a helyzetbe. Legkorábban bizonyára Fejérvár, mert különben érthetetlen volna a »libertas Albensis«-re való állandó hivatkozás, amit azután IV. Béla újból megerősített. Ez azonban nem igen változtatott hazánkban a város külső képén. Nyugat-Európában a középkorban város és erődítés elválaszthatatlanok egymástól, nálunk az első községekből kialakult városok csak terjedelemben, fejlettségben, rendezettségben különböztek a falvaktól.

Szent István Fejérvárnak nem adott püspökséget. A veszprémi püspökséghez tartozott. Talán nem akarta, hogy a királyi székhely fényességével a püspöki versenyre keljen és ezzel elejét vette annak a viszálykodásnak, ami kifejlődhetett volna a királyi és egyházfejedelmi város között, amint ez Esztergomban történt. A bazilikával kapcsolatban azonban prépostságot és káptalant szervezett, melynek a többiek felett különleges jogi helyzete volt.

A bazilikát, annak prépostját és káptalanját megillető kiváltságokról Hartvicus, Szent István életírója a következőket írja: „Ezt a nagy fényvel fölépített egyházat a király saját magának tartotta fenn és azt akarta, hogy az mindenkitől teljesen független legyen és abban semmiféle püspök joghatósággal ne bírjon. A gyóntatás és olajszentelés napjaiban az a püspök végezte a király jelenlétében a bűnösök fölödozását és az olajszentelést, akit ő erre az alkalomra meghívott, vagy távollétében odaküldött. Ünnepléses szentmisét is a király jelenlétében csak az a püspök mond-

hatott, akinek ezt a király a préposttal és kanonokkal egyetértőleg meghagyta; a király távollétében pedig a prépost és kanonok engedélye nélkül semmiféle püspök ott misét nem mondhatott, főpapi ténykedéseket nem gyakorolhatott.“ Idők folytán ezekhez a kiváltságokhoz mindig több és több járult, melyeket III. Sándor (1159—1181) és III. Kelemen (1187—1191) örökre megerősítve újból megerősítettek és jóváhagytak. E bullák szerint a Hartvicus által felsorolt kiváltságokhoz járultak még: a fejevári egyház prépostját és kanonokjait az egyházi ténykedésektől eltiltani, egyházi tilalom alá vetni senki másnak jogában nem áll, hanem csak a római pápának vagy az ő oldal követének (legati ab eius latere); a prépostot és kanonokokat egyházmegyei zsinatra meghívni nem szabad; a prépost és a kanonokok a krizma és olajszentelést, az oltárok és bazilikák fölszentelését, valamint a papjelölteknek az egyházirend feladását bármely püspökkel elvégeztethetik, aki a Szentszékkel közösségekben él; általános egyházi tilalom idején szabad a prépostnak és kanonokoknak a kiközösítettek és egyházi tilalom alá vetettek kizárásával zárt ajtók mögött, harangjelzés nélkül, csendben egyházi ténykedéseket végezni.

A fejevári prépost és kanonok kiváltságos helyzetét nagyban emelte a koronázásban való részvétük is. Ők segédkeztek az esztergomi érseknek és püspököknek a koronázásnál. A koronaöri tiszt méltóságát is kezdetben a fejevári prépost viselte. Később a kancelláriában és egyéb tisztségekben való elfoglaltsága miatt az örkanonokra szállt ez a megtiszteltetés, akit a prépost választott és nevezett ki. A káptalan gondozta a királyi sírokat, az örkanonokok az országos ereklyéket, melyekhez az egyházi szent ereklyéken kívül Szent István legendáját és a győzelmi hadjáratok diadaljéveit is számították. A káptalanhoz Szent István iskolát csatolt. Szent Gellért, az első csanádi püspök innen kért tanítómestert.

Kétszáz éven át élvezte a fejevári káptalan a szent király jóvoltából nyert kiváltságait. A jogaikban korlátozott fennhatóságok azonban állandóan küzdöttek ellenük, ami szakadatlan vilongásoknak volt felidézője. Majd jött a török uralom, mikor a prépostság jogai lassanként feledésbe mentek és többé nem is sikerült azokat visszaszereni.

Székesfehérvár Szent István-kori nevezetességei között szerepel az a pénzverő is, ahol Szent István érmei készültek. (Károly J. 228—231). Ezt megelőzőleg a magyarság terménypénzzel, rendszerint tinóval vagy külföldi érmeikkel (bizánci solidus) bonyolította le adás-vevését. A megnövekedett kereskedelmi forgalomban ez a kezdetleges módszer nem elégítette ki a szükségletet. Nemcsak ez, de főleg az készítette Istvánt, mikor a királyi

címet felvette, pénzverésre, hogy a XI. századi Európa önálló pénzverés nélkül nem tudott elképzelni keresztény uralkodót.

Szent István pénzei apósának, II. Henrik bajor hercegnek 985 és 995 között vert regensburgi obuluszai vagyis féldenárusai után készültek, melyek hátlapjának felírata „Regina Civitas“, Regensburgnak olaszos latin neve. Szent István pénzeinek előlapján „Stephanus rex“, hátlapján „Regia Civitas“ olvasható. Vajjon Fejérvár vagy Esztergom értendő-e a „Regia Civitas“, királyi város alatt, ez a kérdés eldönthetetlen. A Székesfehérvár északkeleti határában „Pénzverő“ nevezetű dülője, Bél Mátyás, Katona, Schoenvizner, Rupp Fejérvár mellett foglalnak állást. Tárgyi-lagos elbírálással azonban csak az bizonyos, hogy a „Regia Civitas“ a regensburgi „Regina Civitas“ utánezata és Szent István az önálló pénzveréssel népét gazdasági téren is bekapcsolta a nyugati keresztény népek nagy közösségébe.

Marosi Arnold.

1) Székesfehérvár honfoglaláskori leleteinek irodalma. **Nagy Géza**: A magyar pogánykor emlékei Fejérmegyében (Arch. Ért. 1892, 299–315. l.); **Lichtneckert József**: Újabb leletek a székesfehérvári Demkóhegyen (Arch. Ért. 1893, 266–269. l.) U. az A demkóhegyi ősmagyar temető. (A Fejérm. és Szfvár városi Tört. és Reg. Egylet évkönyve 1893, 296–304. l.); **Hampel József**: Alterthümer des früh. Mittelalters in Ungarn II. 580–840, 867–871. l. III. 393–396, 516–519. t. U. az: Újabb tanulmányok a honfoglaláskor emlékeiről, Budapest 1907, 196–206. l. 78–87. t.; **Marosi Arnold**: Fejérm. és Szfvári Múzeumegyesület évi jelentése 1912, 16. l., A székesfehérvári múzeum honfoglalás- és árpádkori régiségei (Arch. Ért. 1914, 60–63. l.), Székesfehérvár honfoglaláskori temetői (U. o. 1922, 25–41. l.), A székesfehérvári rádiótelepi ásátás (U. o. 1923–26, 245–256. l.), Székesfehérvár honfoglalási temetői (Fejérm. Napló 1924, szept. 7, 14, 21, 28, okt. 5, 12. sz.), A székesfehérvári csontvázletek és a magyarság származása (U. o. 1924. márc. 21–22.), A székesfehérvári honfoglaláskori kardok (Szfvári Szemle 1934, 92–94. l.), A székesfehérvári honfoglaláskori koponyák és típusai (U. o. 1935, 88. l.), Adatok Fejér megye honfoglaláskori archeológiájához (U. o. 1936, 43–48. l.); **Dr. Bartucz Lajos**: Adatok a honfoglaló magyarok anthropológiájához (Arch. Ért. 1931), Honfoglaláskori magyar koponyák (M. N. Múzeum Néprajzi Tárának kiadása).

2) A település kérdésénél használt források: **Dr. Hóman Bálint**: A honfoglaló törzsek megtelepedése, A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése (Hóman Bálint Munkái, Magyar Középkor, Bpest 1938, 63. és 129. l.); **Dr. Glaser Lajos**: Kelet-Dunántúl a honfoglalás és vezérek korában. (Fejér vármegye, Bpest 1937, 57 l.)

3) Székesfehérvárral mint római teleppel foglalkoznak **Hampel Mommsen** alapján Budapest régiségei IV. k. 48. oldalán, **Kuzsinszky Bálint** az Ókori Lexikon-ban (1902) I. 896. lapján Herculia címszó alatt, **Károly János** Fejér vármegye története II. k. 1–17. l., **Pleidell Ambrus** «A magyar város-történet első fejezete» c. dolgozatában Századok 1934 évf. 290. l., **Marosi Arnold** «Székesfehérvár művészeti emlékei» címen Magyar Művészet 1930, 393–400. l. Ezeknek adatait helyesbítve új felfogást képviselnek **Marosi Arnold** következő dolgozatai: A tácz-főnypusztai ásátás Szfvári Szemle 1934 évf. 53. l., Volt-e Székesfehérvárott római telep Századok 1935 évf. 266. l., Óskeresztény emlékeink és a tácz-főnypusztai bazilika Katolikus Szemle 1935 évf. 78. l.

4) A szentistváni Székesfehérvárra vonatkozó források: **Károly János** Fejér vármegye története II. k. 17—57. l., **Pleidell Ambrusnak** a Századokban megjelent fenti dolgozata, **Marosi Arnold** a Magyar Művészetben közölt fenti tanulmánya, a székesfehérvári honfoglalás kori temetőkről már említett dolgozatai, továbbá A sóstói középkori temető Szivári Szemle 1934, 47. l., A szárazréti középkori temető. U. o 1936, 48. l., **Dr. Hóman Bálint**: Árpád-kori társadalom (Hóman Bálint Munkái, Magyar középkor, Bpest 1938, 403. l.)

5) Székesfehérvár kiváltságainak forrás munkái: **Károly János**: Fejér vármegye története II. k. Székesfehérvár kiváltságai (32. l.), A kiváltságolt prépostság és társaskáptalan (99. l.) fejezetei, **Dr. Hóman Bálint**: A magyar városok és polgári osztály kezdetei (Hóman Bálint Munkái, Magyar Középkor, Bpest 1938, 455. l.), U. az: A magyar pénzverés Szent István korában (U. o. 237. l.), **Sebestyén József**: A székesfehérvári prépostság és káptalan egyházi kiváltságai. Bpest 1926.

Szent István király tiszteletét őrző egyházi műemlékeink Székesfehérvárott.

SZENT ISTVÁN KIRÁLY halálának jubileumi évfordulója ráirányítja figyelmünket a templomépítő, Isten házait buzgó szívvel berendező és megajándékozó apostolkirály tiszteletére készült műemlékeinkre és azok történetére. Csodálatos, szent István szűkebb hazája, Székesfehérvár és Fejér vármegye mennyire szegény a bőkezű, műpártoló király emlékét fenntartó nagyobb szerű egyházi műalkotásokban. Székesegyházunkon kívül az említett területen összesen hat szentegyház vallja őt patronusának, ezek közül csupán az alcsti kir. hercegi udvari kápolna értékesebb műalkotás, míg Bakonysárkány, Inota, Polgárdi és Velence templomai, a székesfehérvár-maroshegyi kápolna egyszerűbb és újabb építmények, csak az inotai templom gótíves szentélye maradt fenn a középkorból. Néhány kisebb műemlékünk: a székesfehérvári ciszt. templom szent István freskója, a szent király koponyájának régi és új ereklyetartója és pár harangon kívül nincs is több szent István emlékét megőrkítő egyházi műalkotásunk. Szegénységünk okát a hosszan tartó török megszállásban kell keresnünk, mikor középkori egyházi épületeink jórészt elpusztultak. A felsorolt egyházak és műemlékek a magyar barokk újraéledt szent István kultuszának bizonyítékai, illetőleg a nemzet hősi és vallásos tradícióit erőteljesebben hangsúlyozó újabb évtizedek alkotásai. Ám a másodvirágzás sohasem fakaszt oly pompás, illatos virágokat, mint az első virágfakadás: ez magyarázza újabb szent István emlékeink szerényebb megjelenését.

Jelen cikkünkben *Székesfehérvár város szent István műemlékeiről* lesz szó. Legközelebb, ha alkalom adódik, Fejér vármegye

egyházi szt. István emlékeit óhajtjuk ismertetni. Az utóbbiakra vonatkozó műtörténeti adatok általában oly szegényesek, hogy azoknak kibővítése még időt igényel.

A székesfehérvári székesegyház építését megelőző körülmények ismeretesek.¹⁾ Helyén temető állott, közepén szt. Jakab apostol tiszteletére épült templommal, melyet a török kitakarodása után a város új lelkipásztorai, a jezsuiták szt. István tiszteletére szentelt plebánia templommá alakították át.²⁾ E roskadozó régi templom helyére a hívek új plebánia egyházat emeltek. Először megépültek a tornyok (1702—1745), majd *Buffler (Buffleur)* székesfehérvári jezsuita atya 1758 év nagyhetében tartott missziós-beszédeinek hatására megkezdették magának a templomnak építését³⁾ s mint az a templom karzata fölött olvasható fölírásból kitűnik: tiz év alatt, 1768-ban be is fejezték. A festett fölírat — «Pietas. Senatus. Popolique. Alb. Deo. Optimo. Maximo. In honorem S. Stephani Primi Hung. Regis et Apostoli. E Fundamentis. Erexit Anno 1768.» — világosan bizonyítja, hogy a fehérvári hívőket nagy vállalkozásukban szt. István király iránt érzett hála és tisztelet ihlette. Hogy a szt. király emlékéhez ragaszkodó eme hűség milyen áldozatkész volt, azt nem csupán az építés gyors befejezése bizonyítja, hanem az építés után hat évvel készült egyházlátogatási jegyzőkönyvtervezet⁴⁾ is, mikor megállapítja: «Éz a templom a kiváló előljáróság rendkívüli búzgóságának és a polgárság hasonló bőkezűségének szerencsés csillagzata alatt épült fel.» Pedig — olvassuk alább, azon szegényasszony nagszerű áldozatkészégére utalva, ki az adakozók közt elsőnek tette le «Máriás» tallérját a szent célra — «Initium fuit tenue, neque ullus certus Fundus. Cum unico Mariano coepta fodi Fundamenta.» Székesfehérvár első püspöke, *Sélyei Nagy Ignác* 1777-ben, székfoglaló magyar beszédében joggal hivatkozhatott a fehérváriaknak szt. István tiszteletéből fakadt áldozatkészégére, midőn cserébe a szt. király különös oltalmát kérte: «Tekintsd e város Lakosainak tiszteletedhez való nagy buzgóságokat lát, mely vidám arczával önként, jó kedvből utolsó filléreket is arra áldozták, hogy szent nevednek emlékezetére az egy élő Istennek ez a böcsös, ékes, és ritka szépségű Templom föl épüljön.»⁵⁾

Egyházunk — melyet, *Mária Terézia* 1777-ben megalapítván székesfehérváregyházmegyét, *VI. Pius* pápa székesegyházi rangra emelt — provinciális barokkstílusban épült. Tervező építésének neve mindmáig ismeretlen. Ellenben szívesen ide iktatjuk, mindazon, a templom építésénél működő építésszek és építőmesterek neveit, kiknek fehérvári munkálkodására *Schoen Arnold* jeles műtörténészünk újabb kutatásai némi fényt derítettek.⁶⁾ *Sauer Leonard* és *Schwicker János György* bécsi építésszek a székesfehérvári jezsuita superior-plebános meghívására az 1702-ben tör-

tént toronyrenoválási munkálatokat vezették. *Hatzinger Pál* építőmester az 1743—44-i déli torony restaurálását végezte. *Grabner Márton* építőmester az 1758-ban megindult templomépítést vállalta, 1763-ban történt halála után munkáját *Schadtner (Schattner) Márton* vette át, de a befejezés dicsősége 1768-ban *Grabner Márton* fiának, *János Mihálynak* nevéhez fűződik, 1746-ban a plebánia templortorony kőfaragó munkálatait *Weigel János*, 1770-ben mindkét torony kőfaragó munkálatait *Hondler János Mihály* vállalta. Tudjuk azt is, hogy az 1742-i toronyrenoválás ács munkáit *Reichenhueber János Péter* ácsmester végezte.

A templom első felszentelése körül némi bizonytalanság uralkodik. Az 1774-i egyh. látogatási jegyzőkönyvtervezet röviden ennyit mond a plebániaegyház felszenteléséről: «Consecravit Ecclesiam Illmus D. *Antonius e Comitibus de Réva*, Electus Episcopus Corczolensis, S. C. et Reg. Ap. Maj. Consiliarius, et per Dioecesim Strigoniensem in Pontificalibus Suffraganeus.» Az 1805-i can. visit. 1772-re teszi a felszentelést. A székesegyháznak 1817-i egyh. látogat. jegyzőkönyve viszont kételkedik abban, vajjon csakugyan fel van-e szentelve a templom, mert csupán a hajó falán láthatók konsekrációs keresztek. Tekintetbe véve Székesfehérvár város 1775 dec. 4-i tanácsülésének jegyzőkönyvében foglaltakat, mely arról tudósít bennünket, hogy a főoltár építése csak ezen évben fejeződött be: feltehetjük, hogy a szentély falainak s az oltár hátvédjének a szentelés megtörténte után lefolytatott műmárványozása a szentélyen eltüntette — helytelenül ugyan — a konsekrációs kereszteket. Erről csakhamar megfélekeztek, innét magyarázható a szentelés megtörténte felől való későbbi kételkedés. A bizonytalanságot megszüntetendő, az 1866-ban megejtett restaurálás után *Simor János*, akkor győri püspök még azon év nov. 25-én újra felszentelte a templomot.

Székesegyházunk külseje rendkívül egyszerű. Az oldalfalak tömegükkel hatnak, a rajtuk nyitott, magasra helyezett 3—3 barokkvonalas ablak közül 2—2 a hajót világítja meg, a két belső az oratoriumokra nyílik, melyeknek a szentélyre szolgáló szép-művű áttört rácsozata bőven beengedi a világosságot a szentélybe is. A legutolsó restaurációnál kiderült, hogy a tornyok alsó része a régi templom tornyainak maradványa. Kár is volt az eredeti vaskos támpilléreket lebontani, viszont szerencsés újítás az eredeti toronyablakok gótikus kőkereteinek kiszabadítása. Úgy látszik, az új tornyokat, melyeket 1807, illetve 1815-ben megmagasítottak, a középkori alapfalakra rakták rá s azokat barokksisakkal fejezték be. Az aránylag egyszerű homlokzaton a díszítő elemek a közép-tengely felé vonzódnak: a kapu fölött Székesfehérvár szab. kir. város címere ékeskedik barokk-keresztes dült mezőben, melynek felső peremén három virágfüzérés urna áll. A homlokzat felső

részének egyhangúságát barokk keretezésű, széles, magas ablak töri meg. s legfelül a két torony között három szobor: szt. Istváné, szt. Lászlóé, szt. Imrée zárja az aránylag egyszerű, de tipikus barokk homlokzatot, amit még korhűbbé tesz a talajtól a koszorúpárkányig felfutó, az egész homlokzatot egybefoglaló hat falsáv.

A templom belső méretei hatalmasak és arányosak: hosszúsága 44 m., ebből 6 m. esik az előtérre, 28 m. a hajóra és 10 m. a szentélyre; szélessége 19 m., melyből 3—3 m. esik az egymással szembenező oltárfülkékre; magassága a kupola közepén 19 m. A műbirálat az épület szerkezetét kissé nehézkesnek, részleteit elnagyoltnak, kupoláit nyomottaknak véli.⁷⁾ A kupolák változatos szerkezetét, az oltárfülkéknél keskeny s szinte szabályosan kerek fiókboltozatait mi türelmesebb szemmel nézzük. A hajó közepén diszkrétén benyomuló támpilléreket szürkés műmárványlapokkal fedett féloszlopok teszik könnyedebbé, e féloszlopok megisméltödnék az oltárfülkékben; a vörös műmárvány burkolat fedte oszloplábak a hajót körülfutó sötétvörös, műmárvány burkolatú, magas, sima párkányra támaszkodnak, ennek műmárványozása a legutóbbi restauráció újítása volt. A szentély féloszlopai, melyek az áldoztató rácsok sarkaiban négyes kötegben futnak fölfelé, bent a szentélyben, az oratoriumok külső sarkainál hármas, az oltár hátvédjének korinthusi oszlopai mellett jobbról-balról viszont ismét négyes kötegek, végig vörösmárvánnyal burkoltak s kezdettől fogva hasonló színezetű magas márványos párkányra épültek. Templomunk összes féloszlopait keményfából készült, elbarokkizált aranyos korinthusi oszlopfők koronázzák. Az oszlopfők aranyozását a tiroli származású, a bécsi képzőművészeti akadémia volt növendéke, *Linzer György Anzelm* végezte, ki 1768-ban már Fehérvárt dolgozott, majd 1774-ben felsőbb rendelkezésre itt polgárjogot nyert. Ő végezte a főoltár aranyozási munkálatait is, *Kellner (Keller) Márton Károly* segédkezésével. Az előbbi később városi iskolánk rajztanítója lett és 1813-ban halt meg.⁸⁾

A hajó elejének építészeti kiképzése egyszerű, de izléses. A sekrestyék fölött tágas karzatok emelik a térhatást, belsejükből a hajóból nyíló ajtókon át juthatunk. A baloldali ajtó fölé épült az alácsüngő hármas megosztású virágfüzérrel s a csinos domborművekkel ékesített szószék. Hangfödélén keresztet tartó tiarás alak, az egyház jelképe ül, ölében a 10 parancsolat tábláját tartja, gomolygó felhőkön harsonás angyal áll fölötte, a födél peremén pedig egy elesett alak fekszik, mögötte ledőlt csonka istenbálvány, egyik kezében, mellyel a földre támaszkodik, hasonlóan bálványszobrocskát szorongat, másik kezével pedig az oltár felé mutat. A törvény és az Ige győzelmét jelenti e szoborcsoport a pogány-

ság felett, mely végleg elvettetett. Majd mint látni fogjuk: az egész plasztikai mű eszmei motívumait valószínűleg a hajó első mennyezetének freskójáról vette.

A jobb oldali ajtó fölé beépített fekete márványtábla aranyos latin felírása *Mária Terézia* legdrágább ajándékáról tanuskodik: a királynő 1778-ban templomunk őrizetére bízta első királyunk hiteles ereklyéjét, szent István koponyacsontját. A hivek padjai egyszerű, izléses, barokkos hajlatú faragványokkal ékesek; a templom hajójának padozatát kehlheimi, a szentélyét színes márványlapok födik.

A szentélyt a hajótól vörösmárvány áldozópad választja el. A sekrestyeajtók fölött vörösmárvány mezőben egyházi szertartásaink jelvényeinek fából faragott rokokos stílusú domborművei ragyognak, az ajtókat koronázó párkányzatok szélein élénk mozdulatú barokk angyalkák ülnek s a párkányok belső mezőin aranyos virágfüzerek futnak át. Szentélyünk fényes márványburkolata ünnepies hangulatot áraszt, bár sárgásba áthajló vörös színe kissé kirívó. Sajnos, a szentélynek a sekrestyére nyíló két-két ablakát a legutóbbi restauráció sem tehetette szabaddá: látszik, hogy a templom eredetileg nem székesegyháznak épült, a később készült káptalani stallumok és a püspöki trónus elfödik a nemesen kiképzett ablakokat, sőt a tökéletes térhatást is rontják.

Székesegyházunknak összesen 7 oltára van: 2 a kapu melletti oldalkápolnáknak, 4 a hajóban, a főoltár a szentélyben.⁹⁾ A karzat boltíve alatt levő jobboldali kápolna Szűz Mária tiszteletére készült, a baloldali — keresztelő kápolna — Szent Istváné. Mintkettőbe vasból kovácsolt, virágos motívumokkal ékesített, szép művi kapukon át juthatunk. A szent István kápolna vörösmárvány oltára, különösen a tabernakulum, melyet az utolsó restauráció helyezett vissza az oltárra, remek kis barokk építmény. *Sellyei Nagy Ignác* szentelte fel 1779 aug. 19-én.¹⁰⁾ *Prifach József* nagyprépost költségén Szász Gyula által készített szent István márvány mellszobor a múlt évi restaurációnál kápolnájának jobb oldali falán nyitott, külön fülkében kapott helyet. Régebben az oltár fölött állt, azon mélyedésben, melyben eredetileg a szent koponyaereklyéjét őrizték a Mária Terézia féle hermában, kovácsolt, aranyozott barokk stílusú vasrács mögött. E rácsot most a Székesfehérvári és Fejérmegyei Múzeum őrizi. Szűz Mária kápolnájának műmárvány oltárát a legutóbbi restauráció alkalmából készítették, a szent István kápolna oltárának mintájára.¹¹⁾

A hajóban lévő mellékoltárok stípeze szürkés, rózsaszínes márványból készült, liturgikus szempontból valamennyi u. n. elmozdíthatatlan oltár (altere fixum) s valamennyinek hátvédjét szürkészöldre márványozott fából építették. A mellékoltárok szélén, homorúból domboruba átmenő záróvonalas kis emelvényeken

gömbölyű idomú, élénk mozdulatú, fehér angyalkák, ülnek a hátvédek barokkos rajzú tetővonalának végpontjain pedig fából faragott, hatalmas, formás mozgású szentek szobrai állnak. Az oltárképek kereteinek csúcsán aranyozott hitjelvényeinket bájos puttok környékezik és a képkeretek behajló barokkvonalának sarkaiban aranyos virágokkal teli rokokó stílusú kosarak díszlenek. Belépve a hajóba, a jobbra eső első oltárt szt. Anna tiszteletére állították, az oltárkép őt ábrázolja, midőn a gyermek szt. Szület felajánlja Istennek. Az oltárkép alatt látható kisebb kép a bold. Szűz szeplőtelen fogantatását jelképezi, az oltár mellett álló szobrok Ábrahám pátriárkát és a lantos szívű Dávid királyt állítják élénk — Oltárunkkal szemközt levő mellékoltár Nepomuki szt. Jánosé, az oltárkép a török után történt telepítések óta Szeffehervárt is buzgón tisztelt szent irgalmasságát dicsőíti. A kisebb kép szt. Márton püspököt ábrázolja, az oltár melletti szobrok pedig szt. István első vértanút és poitiersi szt. Hilarius egyházatyát. — A hajó melső részeiben helyet foglalói jobb oldali mellékoltár képen a művész neve föl van jegyezve; festette *Cimbal*: „Cimbal inv. et p.“, ugyanaz, ki a mennyezet freskóit festette, sőt valószínűleg a többi oltárképet is. Egyik sem műemlek, alakjaik többnyire elrajzoltak, azonban ájtatos felfogásuk, nyugodt kidolgozásuk, népszerű témáik, a hozzájuk fűződő fehérvári tradíció kedvessé teszi előttünk valamennyit. Jobb oldali melső oltárfülkénk oltárképének tárgya: szt. László király lankadt erejű vitézei öröme és hitük ébresztésére a besenyők ellen 1089-ben, Erdélyben viselt háborúja alkalmából vizet fakaszt a sziklából. Szt. László oltárának kisebb képe szt. Erzsébetet, a két oldalszobor szt. Péter és Szt. Pál apostolokat ábrázolja. — A szemközt fekvő oltár szt. Imre herceget vallja patrónusának: a nagy oltárkép liliomot tartó szentje szűzi királyfiúnkat állítja élénk; liliomból villám száll alá és összetöri a rendetlen kívánságokat jelképező Asmodeus nyílát. A kis oltárképen a királyi vérből származó, de a pásztori életet választó szt. Vendelt látjuk, kit városunknak régi földműves és pásztor népe különösen tisztelt és szeretett. Szt. Imre oltára mellett keresztelő szt. János és szt. János apostol, evangelista szobrai állnák őrt, mindketten a szűzies, kemény élet példaképei.

A főoltár és hátvédjének kiképzése mestermű: egységes, finom, klasszikusan komoly, mindemellett változatos. Egy ugyanazon művész elgondolása. A főoltár bőkezű építetjéről és zseniális építőjéről,¹²⁾ *Hillebrandt Ferenc Antal* bécsi építésről az 1774-es egyh. látog. jegyzőkönyvtervezet így emlékezik meg: „Pro ara Principe Augustissima Benefactrix sumptus nuper addixit, comissa Delinationis et Erectionis cura omni Architecto Regio et Aulico Dno de Hillebrand.“ A magyar oltárokat ismertető,

minap megjelent művészettörténelmi munka a következő rövid jellemzést adja főoltárunkról: „F. A. Hillebrandt, a bécsi udvari főépítész oltárában kettőnként összefogott hatalmas oszlopaival, vízszintes egyeres vonalú párkányzataival, nyugodt kialakítású oszlopszékeivel a klasszicizmus felé irányuló formalehiggadás útját jelölte ki. Példája a következő évtizedek számos alkotásán éreztette hatását.”¹³) Oltárunk alsó része koporsó alakú, fekete márványból készült, aranyos levélfüzérekkel díszített építmény. Sárgás erezetű fehér predelláin hat, tűzben aranyozott bronz gyertyatartó ékeskedik. A fehér alapú, erősen kékeres felső építmény sárgásan erezett fehér oszlopai közt nyílik a XVIII. század vég szabadságos művészi elgondolásának szüleménye: a forgatható tabernákulum. Az egyház ma már szigorúan tiltja az eféle szerkezetnek alkalmazását, a régieket, tekintettel arra, hogy azok rendszerint művészies alkatúak, azonban megtűri. Tényleg, tabernakulumunk üregesen kivájt és tűzben aranyozott lemezekkel fedett ajtaja ékessé teszi az oltárt, az aranyos és márványos környezet központjává. Tabernakulumunk ragyogó üregében ünneplés alkalommal a klasszicizmus és biedermajer korának nagynevű magyar ötvös mestere, *Szentpétery József* készítette feszület díszlik. A 247 és fél lat súlyú, 3 baluszteres gömbös talpán leveles és virágcsokros, hármaskarú keresztág végződésű pedig barokkleveles, kagylós, rácsos díszítésű ezüst feszület, mely *Barkóczy László br.* szfehérvári püspök megrendelésére 1847-ben készült, a magyar ötvösművészet remekei közé tartozik.¹⁴) Az oltárszekrény magas, kékes márvány tetején az evangéliumos könyv s rajta Isten Bárányának formás szobra nyugszik; sajnos a gyertyatartók mögött térdeplő angyalok nehézkesek, kidolgozatlanok.

A főoltárt két oldalról körülölelő félköríves hátvéd gyönyörűen formált korinthusi oszlopai közé iktatott fülkékben jobbról-balról egy-egy szépen redőzött ruhájú, életelevenen, fából faragott, hatalmas fehér szobor áll: szt. Erzsébeté és szt. Terézé, melyek szerencsésen beleillenek a szentély komoly és gazdag építészeti formáiba. A szoborfülkék boltozata kagylós kiképzésű; felülről virágfüzerek borulnak rájuk. Alattuk, felettük finom plasztikai művekben gyönyörködhetünk, melyeknek a már említett *Kellner Márton* a szerzőjük, ki nem csupán a főoltár építését vezette, Hillebrandt megbízásából, hanem mint szobrász annak plasztikai díszítésénél is érdemeket szerzett. Rajta kívül a műtörténelem még *Huber Pál* nevét jegyezte fel, mint a székesfehérvári szt. István templom dekoratív plasztikai műveinek alkotójáét.¹⁵)

Szt. Erzsébet szobrától balra eső alsó vörösmárvány falmezőbe beiktatott fehér reliefen szentünk legmegkapóbb erénye, az alamizsnálkodás jut szóhoz; a szobor fölötti dombormú

viszont szt. Erzsébetet, mint a betegeket áldozatkészen gondozó fejedelemasszonyt dicsőíti Schoen Arnold szerint a „rokokos hangulati reliefen a betegeket ápoló szt. Erzsébet profiljában Mária Terézia arcát örökítette meg Kellner az 1741. évi koronázási emlékérem alapján, mely érmet *Donner Matheus* készítette.“ Szt. Teréz szobra alatt lévő fehér dombormű a nagy misztika apotheosisa: előtte feszület, kezében toll, utalás Istenben elmélyedt írásaira; a szobor fölött látható relief hasonlóan nagyszerű szimbólum: a felhőkön ülő, zászlót tartó, győzelmes Krisztus szeggel fúrja át szentünknek kezét, melyet egy kis angyal tart eléje. Az oltár hátvédjét ötszörösen előre ugró, gazdagon tagolt, vízszintes egyenes vonalú párkányzat koronazza, a mellső két korinthusi oszlop fölött aranyos virágfüzérrel koszorúzott fehér urnák díszeskednek, a kettős oszlopok záró párkányzatának szélein térdeplő angyalok, közöttben királyi koronával végre teljessé teszik a valóban királyi képet, melybe szervesen illeszkedik bele az oltárkép tárgya és művészi stílusa. Az utóbbira később visszatérünk, itt most csupán csodálatunknak adunk kifejezést: a főoltár hátvédje, az oltárkép, az egész szentély — jóllehet oldalfalainak plasztikai díszítései már inkább rokokó izlésben készültek — beszédes bizonyíték arra, hogy még a klasszicizmusba áthajló, késői barokk is milyen gyönyörű egységbe tudta olvasztani a képzőművészetek három ágának, az építészetnek, szobrászatnak és festészetnek művészi elgondolásait.

Kúthy István.

1) Pauer János: Emléklap a székesfehérvári székesegyház beszentelési ünnepére, nov. 25-én, 1866. Székesfehérvár, 1866. — U. a.: Nelelejts a székesfehérvári székes- és plebániagyháznak százados ünnepére 1768—1868. Székesfehérvár. é. n. — Pauer Johannes: Historia dioecesis Alba-Regalensis ab erecta sede episcopali 1777—1877. Albae-Regiae 1877.

2) Responsio Puncta Conscriptiois a parcho 1. r. civ. Albareg. a 1761. porrecta. Széheférvári püsp. levéltár. No. arch. 8001. nr. 2.

3) U. o.; továbbá Schoen Arnold: Paumgartner és Buffleur Székesfehérvári Szemle. 1932. 4-6 sz.

4) Conscriptio Parochiae Alba-Regalensis confecta anno 1774 et praesentata mense Aprili die ... Pp. Ltár Nr. arch. 8001 nr. 1.

5) Acta Ecclesiae Alba-Regalensis ann. 1777 et 1778. Pag. 65. Pp. Ltár Nr. arch. 5801. nr. 1.

6) Schoen Arnold: Deutsche Meister in Stuhlweissenburg im 18. Jahrhundert. Deutsch-Ungarische Hermatsblätter. 1932. Heft. 4.; továbbá U. a.: Székesfehérvár 18. századbeli építőmesterei. Székesfehérvári Szemle 1931 10—11 sz., továbbá U. a. Székesfehérvár 18. századbeli kő- és képfaragói. U. o. 1931 6. sz.; továbbá U. a.: Székesfehérvár 18. századi mesterei. U. o. 1933 1. sz.

7) Kaposy János: A barokk mennyezetfestés emlékei Székesfehérvárt. Magyar Művészet. 1930 7. sz.

8) Schoen A.: Deutsche Meister in Stuhlweissenburg ... Deutsch—Ung. Hbl. 1932 H. 4. U. a.: Székesfehérvár 18. századbeli festői. Székesfehérvári

Szemle 1931 4. sz. és U. a.: Székesfehérvár 18. századbeli kő- és képfaragói. 1931 6. sz.

⁹⁾ Bővebb ismertetésüket, főként hittani értelmezésüket l. Pauer J.: Emléklap... c. művében 32 l. és következőkön.

¹⁰⁾ Acta Eccl. Alb. Reg. ann. 1778—80. Pp. Ltár. Nr. arch. 5901. nr. 2.

¹¹⁾ Szűz Mária kápolnájával kapcsolatban megemlítjük, hogy az 1774-es egyh. látog. jegyzőkönyvtervezetben a következő megjegyzés foglaltatik: «E Tribus Sacellis, unicum perfici hucusque potuit, in quo elegans stat Ara Magnae Matris honoribus dedicata.» Tehát az eredeti Szűz Mária oltár szép építmény volt s ami még érdekesebb, e rövid feljegyzésből az is kitűnik, hogy a régi plebániatemplom épületébe három kápolnát terveztek. Hol lehetett a harmadik? Talán az egyik sekrestyét, az északit, amelynek mennyezetét freskók díszítik, szánták eredetileg mellékkápolnának.

¹²⁾ Juhász Viktor dr.: Adatok Székesfehérvár multjából. Magyar Művészet, 1930 7. sz.

¹³⁾ Rados Jenő: Magyar oltárok. Budapest, 1938 75. l.

¹⁴⁾ Leírását Mihalik Sándor dr.-tól l. A régi Buda és Pest iparművészetének kiállítása. Leíró lajstrom. Budapest, 1935. Szentpétery saját kézírású költségvetését és a feszület áráról szóló nyugtát püsp. levéltárunknak legutóbbi rendezése alkalmából a székesegyház 1848-ban történt belső megújításának költségiratai közt leltük meg. A feszület 529 pengőforintba került.

¹⁵⁾ Schoen A.: Deutsche Meister in Stuhlweissenburg... Deutsch-Ung. Hbl. 1932. H. 4., továbbá — U. a.: Székesfehérvár 18 sz. kő- és képfaragói. Székesfehérvári Szemle 1931. 6. sz.

Folytatjuk.

Prohászka Ottokár emlékezete.

EGY ÉVVEL a nagy püspök halála után 1928 ápr. 2-án Fejér vármegye és Székesfehérvár törvényhatóságai ünnepélyes gyászközgyűlés keretében emlékeztek meg a modern Magyarország apostolának, Prohászka Ottokár nagy egyéniségéről és megfogadták, hogy minden esztendőben fiúi hálával hódolnak majd emlékének. Azóta tíz esztendő telt el. Szent István megyéje és városa hálattal szívvel teljesítette ezt az önként vállalt kötelességet és minden alkalommal felkerlte egy-egy közéleti egyéniségét, hogy emlékszed keretében méltassa a nagy püspök jelentőségét. Most, hogy az eucharisztikus év és a Szent István centenárium kapcsán a boldogult nagy püspök hamvait ünnepélyesen átviszik az e célra épült monumentális emléktemplomba, a krónikás hivatásához méltón össze kívánjuk foglalni mindazon beszédek sorát, amelyek Prohászka Ottokár egyéniségét megvilágították.

1928. ápr. 2-án *Dr. Kövess Emil* törvényszéki elnök Székesfehérvár elárvult közönségének érzelmét fejezte ki, amikor Prohászka Ottokár és Székesfehérvár lelki kapcsolatáról beszélt.

1929. ápr. 9-én *Dr. Zavaros Aladár* v. polgármester a dolgozó püspököt és a jószágos atyát állította lelki szemünk elé.

1930. ápr. 8-án *Dr. Havranek József* alispán Prohászka Ottokárnak, a katolikus ujjászületés apostolának képét festette meg.

1931. ápr. 11-én *Mátrai Rudolf* tanker. kir. főigazgató Prohászkaról, az emberről és a tudósról emlékezett meg.

1932. ápr. 5-én *vitész Dr. Szarka Géza* leánygimn. tanár Prohászkat, a szociális apostolt mutatta be.

1933. ápr. 3-án *Dr. Barth Rezső* keresk. isk. igazgató Prohászkaról, a lelkigyakorlatos püspökről szólott.

1934. ápr. 3-án *Dr. Mohai Lajos* áll. gimn. tanár színes szavakkal hódolt Prohászkanak, a művészeknek.

1935. ápr. 8-án *Dormúth Árpád* áll. gimn. tanár Prohászkanak, a modern élet apostolának, az új magyar expresszionista költészet atyjának vonásait rajzolta meg.

1936. ápr. 6-án *Shvoy Lajos* megyéspüspök Prohászkat, a kegyelem emberét szólaltatta meg a közönség előtt.

1937. ápr. 4-én *Dr. Balassa Brunó* tanker. kir. főigazgató Prohászkaról, a modern európai emberiség hídépítőjéről mondott remekbeillő gondolatokat.

1938. ápr. 3-án *Dr. Potyondy Imre* preláthus-kanonok Prohászka életének hármasszoros alapvonásait vetítette elénk. A nagy püspök alakját hozta közelünkbe e beszéd most a szent-év kezdetén. Legmértőbben úgy hódolunk emlékének, ha az alábbiakban teljes egészében közöljük.

* * *

Tizenegy éve volt. Virágvasárnapja előtt való péntek este. Tizenötödik évfordulója a szomorú Titanic katasztrófának, mikor a Titanic-korál hangjai mellett 1600 ember merült el a hullám-sírban. Prohászka püspök karingben, stólában készen áll, hogy a szószékre lépjen. Dr. Koudela egyetemi zeneigazgató, ki magának tartotta fenn a nagy Püspök iránt való tiszteletből a jogot, hogy férfi-konferenciái előtt az orgonálást ellássa, parancsért jelentkezik nála. Kedves Mestro, szólítja a püspök kedveskedő megszólítással, játsza nekünk a Titanic-korált. És felzúgott az orgona szárnyain az ének «Közelebb-közelebb Hozzád Uram!... Bár nyughelyem kemény a föld rögén, Te nálad ébredek Bethel hegyén.» Prohászka püspök a szószéken kihirdette szellemi testamentumát: «Fiatalemberek, hozzátok fordulok, nincs más Kódex, csak az evangelium», — megújította élete hitvallását: «Ime az Isten báránya, ki elveszi a világ bűneit» megáldotta híveit és öntudatlanságba esett, hogy felébredjen Bethel hegyén.

Staudingen bajor falucska templomát ősrégi fametszet képsorozat díszíti. Az egyik képen orvos áll, amint vinni készül a halál és aláírva: halál ellen nincs orvosság. A másik kép úgy-

védet ábrázol, amint a törvényszéken védőbeszédét tartja, hozzálép a halál s mondja: ügyvéd úr, másokat megvédett, jöjjön, védje meg most saját magát. A következő képen a sirásót félig megásott sír széléről vonszolja el a halál mondván: hagyd, majd ássa tovább más, de a te számodra. Az utolsó képen szószéken pap prédikál, mögötte a halál és mondja: Tisztelendő úr maga oly szépen tud beszélni a jó halálról, jöjjön, mutassa meg most maga, hogy hogyan kell meghalni. S Prohászka püspök megmutatta, hogyan kell meghalni.

Az 1920. évi férfi lelkigyakorlatok s konferenciák sikere nagy örömmel s hálával töltötte el lelkét. Hazajön és Naplójába írja: «Quid retribuam Domino! Elfogodottság tölti el lelkemet... Istenem, mennyi szent érzelemmel van teítve az egyetemi templom. Most már nem megyek szerte az országba, ide függesztem trofeáimat.» És odafüggesztette trofeának önmagát hirdetve: «Nem kell sajnálni a lángot, hogy elég. Lobogjon! Ez a zenéje. Sajnáljuk inkább az üszköt, mely lángot vetni nem tud. Ne sajnáljuk azt a lángot, mely az agyban él sokak biztatására, épülésére s üdvére — ne sajnáljuk az embert, aki elég!»

Jób könyve sötéten szól az emberi elmulásról: Rothadásnak mondom, hogy anyám vagy — férgeknek, hogy testvéreim vagytok... Olyan az ember élete, mint a hajó útja a vizen, alig megy tovább a hajó, hiába keresed nyomát... olyan az élet, mint a futár lovának lábnyoma a homoksivatagban, alig fut tovább a ló, máris befújja a szél. Még sötétebb Dürer ecsetje, mikor a halált festi: rideg szoba ágyán elhagyottan haldoklik az ember s a halál csontváza söpör ki mindent a szobából — királyi korona, pénz, tudós könyve, kitüntetések stb. gurulnak a seprő előtt. Sötét a halál, szomorú az emléke s Prohászka sírja mégsem sötét. Az ő emlékezete ma is napsugár, mert sírját s emlékezetét előnti és bearanyozza életének varázsa.

* * *

Prohászka életének alapvonása az eszmények mély átélése és pedig főleg hármasszámú eszmény átélése: az Istenközelség átélése, az emberszeretet szinte ösztönös ereje s élése, továbbá a tisztaság életörömeinek hirdetése s élése.

a) Az Isten-közelség átélése annyira lényegévé vált főleg élete vége felé, hogy a földön már nem érezte itthon magát. «Örvendező lélekkel térek haza mennyei Atyámhoz...» kezdi végrendeletét. Ő megértette szent Ferencet, ki a halált Fra Morsnak, haláltestvéreinek hívta. Az átérzés szent hevületével magyarázta azért nem egyszer nekünk, hogy az emberi életnek nem négy — gyermek, ifjú, férfi s öregkora — hanem öt korszaka van, az ötödik a lélek testnélkül való életének kora s óva int, hogy: ugye nem jut eszedbe lekötönni tavasszal a fákon a rügyet,

hogy ki ne fakadjon, nem jut eszedbe, spanyolviasszal lepecsételni a tojást, hogy abból élet ki ne pattanjon, ne sajnáld saját életedet se, ha a halál által új életre kél s rügybe fakad . . . nem erőlteted lábadra férfi korban gyermekkorod kis topánkáit, nem veszed fel gyermekkorod kis ruháit, engedd s ne sajnáld a lelkedet se, mikor új fejlődési stadium, a halál utáni élet tökéletesebb formáiba öltözik.

A tudósok keresik, hol a helye Prohászka Ottokárnak a szellemóriások, a filozófusok, természettudósok és szociológusok között. Nekünk gyermekeinek, kik Prohászka Ottokár szemébe nézhettünk, kik atyai ajkairól szívtuk a szót, ez nem probléma. Odaállunk a bölcselek elé és válaszoljuk: Filozófusok, keressetek helyét a bölcselek között? Nézzétek, ott a helye, ahol az elme a logika határain túl az Isten-közelség végtelenségével töltekezik és így énekel «Filozófusok, én kacagok rajtatok, én az örök élet vándora, prófétája és énekese vagyok.» — Odaállunk a természettudós elé és mondjuk: Keresed helyét a természettudósok között? Hallgasd meg akkor szavát, mikor Düllmen szt. Katalinról beszél, arról az egyszerű parasztlányról, aki minden teremtményben Isten kezét látta, aki mikor hajnalban a rét ösvényén járt, felfogta kicsi parasztlány-szoknyáját, hogy egyetlen harmatcseppet, Istennek gyöngyszemeit le ne üssön vele! Olvasd el, te tudós, sorait, melyeket a pilisi hegyekről írt, amik az ő szemében Isten oltárai, csúcsai Isten gyertyatartói, hegyoldalának lankás erdei Isten oltárszönyegei, ahova ő csak imádkozni járt! Hallgasd meg, tudós, énekét, amelyre a Sárret egyhangú világa hangolja, hallgasd meg imádságát, melyre a felhők fodra ihleti, melyben ő az örök Tabernakulum fátyolát látta. Átélés volt nála a német közmondás: Es geht der liebe Gott durch den Wald — szívéből szakadt az ima: a rét, mielőtt lekaszálnák és a hársfák, mielőtt virágoznának, Teveled van tele. Fenséges a Soliloquium 1921 április 18-i feljegyzése. Lovasberényi bérmálás után jegyezte fel. A bérmálás végeztével hosszan elmélkedett a Cziráky-park 300 éves tölgye alatt. Hazajön s imádságosan tör ki lelkéből a zsolnáros szava: «melior est una dies in atriis tuis! . . . praesentia! Isten-közelség, édes, simogató Isten-közelség — ezt a mézédesség megtapasztalást szeretném szívetekbe csepegtetni, de ehhez alázatos hit, erkölcsös szív és imádkozó áhítat kell . . . Milyen más nekem Lovasberény, mióta Krisztus kezét látom a hársfában . . .!

Az Isten-közelség ezen átélése titka Prohászka lelki nagyságának, ez nevelte azzá az egyéniséggé, melyet Bangha Pater így jellemez: «Evangéliumi ember, ki Mesterének csodálatos mása volt, — akire ránézni s szavát hallani annyi volt, mint jobbnak lenni.»

b) Második nagy átélése a felebaráti szeretet, a szegények és elhagyottakkal való együttérzés teljes átélése. Ez szinte ösz-

tönös és impulsív erővel uralkodott rajta, s mint igazi pathosz uralta lelkét: gyermekkönnye, öreganyó sóhaja nemcsak visszhangot keltett lelkében, de ösztönösen hajtotta cselekvésre. Nem az értelem logikája, hanem a szív tette a szociális érzés apostolává. A részvét állandó átérzése magyarázza, hogy előbb volt Prohászka püspök a Szent Vince-egylet munkása, mint szociológus. A részvét páthosának ereje vitte az alázatos papot, aki minden erényét elrejtette, akinek legnagyobb kincse a szegénység és a névtelenség volt, oly cselekedetekre, mint az esztergomi hid szegényének jelenete.

Aristoteles szerint a szeretet a javak megosztása. Szent Ágoston kiegészíti e meghatározást, szerinte a szeretet több mint a javak megosztása: a szeretet a javak megosztása mellett részvét, odahajlás, együttérzés, átkarolás. Azért, ha azt kérdezed, tudós, hogy hol a helye Prohászkanak a szociológusok között, azt felelem: ott szent Ágoston mellett, ott a helye Dosztojevszkij mellett, ki mikor egy ízben szegénnyel találkozott s nem volt nála az erszénye, oda ment a szegényhez, kezét fogott vele és bocsánatát kérte mondván: pénzem nincs, de szeretlek, becsüllek — amire a szegény koldus sugárzó arccal válaszolta: ennyit még senkitől sem kaptam.

Az emberszeretet ösztöne és mélységes átérzése uralta Prohászka beszédeit is. «Prohászka — mondja Brisits — a szószéken sohasem uralkodott mint Bossuet, sohasem volt a hatalom és tekintély képviselője, mint Pázmány, nem volt ostor és tisztító vihar, mint Ábrahám a S. Clara, hanem testvér, akinek az érzése részvét, szava pedig olaj.» Prohászka a XIII. századbeli franciskánus szónokok típusa volt, aki a szigorú Credot prédikálta, de úgy prédikálta, hogy — bár magasan szárnyalt, de Credoja mégis meleg volt. Prohászka szónoki programját maga így fogalmazta meg: «Testvérekém, én békét akarok köztetek és Isten között.» Prohászka szónok volt, akit a részvét ösztöne nemcsak közel vitt hallgatóihoz mint emberekhez, nemcsak megérezte hallgatói problémáit, de együtt is szenvedte velük — és ezen compassio folytán sohasem a moralisták és apologeták iskolás ridegségével nyúlt problémájukhoz, hanem az emberi természet esettségének számbavételével tárgyalta azokat.

Prohászka a szeretet zsenije. Pater Bangha így kiált fel: «Prohászka szeretet nélkül?! Mi volna ő így? Talán lángész, talán irigyelt tudós, de — tizedrészét sem érte volna el annak, amit elért, mert szeretett.»

c) Prohászka püspök az örökélet vándora, dalosa és prófétája volt, de ugyanakkor prófétája volt a földi örömeknek is, ha azok tiszta örömek, életboldogító örömek voltak. Brisits írja: Prohászka a természetes és természetfeletti öröm püspöke, aki a

földi életet lélekkel és erővel tudta megkoronázni. Prohászka püspök nem haragudott a földi életre. Már itt a földön ritmikus, örömteli életet sürgetett. Hirdette, hogy a szép, egészséges, boldog élet Isten akarata. Ezért az öröm Prohászka világnézetének alkotó eleme. A vallási világnézetet is csak azért ajánlja, mert ez terem örömteli életet; a tiz parancsolatot is azért sürgeti, mert a tiz parancsolat a boldog földi élet egyedüli klímája. «Ha ideális a világnézet — mondotta itt Fehérváron 1922-ben — akkor égboltunk kristályos kék olasz ég, amilyen Catánia felett ragyog; ha skeptikusnak vagy pesszimistának csapunk fel, akkor égboltunk alacsony, felhős, ködös lesz, mely alatt elpusztul az ember ép úgy, mint Netzsche Schwarze Musik-jának zenéje mellett vagy a kancsukát tartó és töviskoronát ígérő Tolstoj sötét embere mellett.

Prohászka hivatásának tekintette, hogy az életöröm próféta-ja legyen. «Az egész magyar lelkiség — írja — elfelejt örülni és az öröm olaja elszáradt homlokáról... a nagy vámszedő: a politika, blazirt irodalom és lelketlen közélet kifosztottak belőle mindent és ő itt maradt védtelenül.» Prohászka a lendület vesztett és örömtelen emberért jött, aki «a tavaszi földnek esdeklő illatával várja a fenséges Magvető kezét, melynek nyomán kihajt és kalásszá érik bennünk az öröm, melynek aranyos hullámváza fölött Isten arca mosolyog felénk.»

Föld és Ég című munkája végső lapjain indokolja dogmatikailag az örömökre vonatkozó elméletét és hozzászól: «Ne tartsuk e gondolatmenetet költői ömlengésnek, valóban nincs ismeret, mely ennél igazabb és reálisabb lenne.»

Az öröm elméletét legelőször ő maga élte. Váratlanul, incognitóban ült be egyik zarándoklat alkalmával a bodajki gyóntatószékbe. A papság sem tudott róla, hogy ott van, csak a gyónók ajkán terjedt el suttogva a hír. Dolgát végezve, amely észrevétlenül jött, ép oly észrevétlenül tűnt el Bodajkról gyalogosan. Átbarangolta a Galyavölgye mentén a csurgói, isztiméri, iszkaszentgyörgyi erdőt. Késő esti szürkületben állított be az iszkaszentgyörgyi plebániára, hova kocsiját rendelte. A plebános nyugtalanul várta már az esti sötét miatt s aggódva kérdezte tőle megérkeztek: «Kegyelmes Ur, nem félt egyedül az erdőben?» «Félni? — volt a válasz — egész délután énekeltem, először gondolatban a visszatérő búcsusokkal, azután a csipogó madarakkal s végül az angyalokkal.»

Április 1-én, pénteken csak megkezdte beszédét. Utolsó teljes beszédét március 31-én este mondta a budapesti egyetemi templomban. E konferencia beszédében a következő példát hagyta ránk emlékül: III. Incze pápa, Assisi Szent Ferenc kortársa nagyon szerette a szegénység szentjét és sokat tartózkodott

nála Assisiben. Egyik ilyen assisi tartózkodása alkalmával nagy levertség fogta el. Küldött Szent Ferencért, hogy az megvigasztalja őt. Szent Ferenc az erdőben volt és elragadtatásában a madaraknak énekelt. A küldönc szava útján újra elragadtatásba esett és csak a második küldönc hívására indult hazafelé. Az erdei ösvény, melyen hazafelé ment, két bokor között vezetett. A két bokor között pók kezdte szőni hálóját, friss fonalaival elzárva Szent Ferenc útját. Szent Ferenc mosolyogva állt meg a kis utonálló előtt. Újabb elragadtatás következett, amelyből a harmadik küldönc ébresztette fel. Ugyan Ferenc, fogadta a pápa, nem tudnád megmondani, mi a bajom?... Nagyon nehéznek érzem az életet, segíts rajtam. Szent Ferenc felelte: Atyám téged bizonyára aranypalástod és himzett köntösöd terhe nyom... Tedd meg kedvemért, vedd le. A pápa engedelmeskedett, mire Szent Ferenc levéve válláról kopott pelerinjét a pápára terítette. Mosoly derült a pápa arcán s mondotta: Ejnye Ferenc, különös, milyen könnyű ez. Prohászka püspök is ránk hagyta egyszerű köpenyét és ez nem más, mint az örömök lelki édessége. Mindnyájan, kikre e köpenyét ráterítette, 11 év távlatából is mosolyogva mondjuk égre nézve: Különös, Atyánk, milyen könnyű így az élet.

Befejezem. Emlékezzünk. Elment a nagy lélek. Elment Krisztus leghűbb katonája, parancsnoki hidon állva önkívületében is áldást osztva. Elment a Poverello szerelmese. Elment főpapi állásban is egyszerű, de lélekre toronymagas ember — elment szépséges halállal. Elszállt a sas, aki oly sok embert vitt a magasságokba — elment a prófétai ember. Elment a magyar lélek nagy ihletője, aki nekünk lángot, tüzet, lendületet hozott és tőlünk teljes átadást kér a napsugaras, diadalmas világnézetnek.

S mikor emlékezzünk, kövessük Sik Sándor szavát:

«Bocsássuk le az ablak függönyét,
És oltuk el a lármás lámpafényt!
Ne nézzen most szemünkbe, csak a mécs,
Amit még tegnap ő gyújtott nekünk,
A mécs, a mécs, a mécs, a mécs,
Amelybe mennyből lángot ő hozott.
A drága mécs, mely mindenünk maradt,
Amelyben ő is, ő is itt maradt.»

Dr. Potyondy Imre.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Fejér megye a bronzkorban.

A fejérmegyei bronzkori kutatás Marosi Arnold nevéhez fűződik. Az ő muzeumi igazgatósága előtt is találtak ugyan a megye területén bronzkori leleteket, de rendszeres kutatásokat nem folytattak. A Székesfehérvári Múzeum bronzkori régiségei között van több, amelyek nem a megye területéről származnak. Érdekes, hogy Károlyi János 1896-ban megjelent munkájában (Fejér vármegye története) külön kiemeli, hogy „a kutató tudomány egyetlen nyomot sem tudott mindekkorig felfedezni azon eseményekről, melyek időszámításunkat megelőző korszakokban ezen a darab földön lezajlottak“. 1873-ban megalakult már a Fejérmegyei és Székesfehérvári Történelmi és Régészeti Egylet, amely kb. 3 évtizeden át hivatva volt a megye régiségeit megőrizni és gyarapítani, de kellő vezetés hiányában az elért eredmények nem voltak összhangban az első lelkesedéssel. 1910-ben alakult meg a Múzeumegyesület; Marosi Arnold vezetése alatt egy óriási és teljesen egyedül álló gyűjteményt szerzett, úgy hogy az évek folyamán többször volt helyszüke miatt költözködésre, végül nagyobb arányú építkezésekre szükség. A Szent István évet az új múzeum helyiségei szakszerű felállítással várják és a vidéki múzeumok között méltó helyet foglal el a legmodernebb felfogásoknak és kívánalmaknak megfelelő kiállításával.

Rendkívül érdekes a Székesfehérvári Múzeum bronzkori anyaga. E megyéből az 1880-ban talált *ercsi-i lelet* keltette fel először a régészek figyelmét. Ékszeres kincsek nevezi Hampel József, habár ez nem látszik teljesen bizonyítottnak.¹⁾ A Duna mellett rengeteg bronztárgyra bukkanunk. A leletek egy része a Magyar Nemzeti Múzeumba került, a többi a Székesfehérvári Múzeumba és a Kullifay gyűjteménybe. Még az osztás előtt rekonstruálta Hampel József a lelet hajlított szélű, trapezalakú leme-

zeit, spirálcövecskéit és félhold megfordított szívalakú csüngőit. Elképzelése szerint e tárgyak csak övrészek lehetnek. E felfogást a további kutatás semmiben sem igazolta. Nagyon valószínű, hogy mellészek részei voltak az ercsi-i lelet trapezalakú, hajlított szélű bronzlemezei. Az edény, amelyben a bronzokat lelték, elpusztult. A múzeum őriz néhány edényt e lelőhelyről, többek között egy urnát, amely legjobban a kisapostagi temető néhány hamvvedrével hasonlítható össze. A két lelőhely bronztárgyai teljesen megegyeznek. A kisapostagi temető 7. számú sír leletei alapján sikerült a hajlított szélű lemezeket mint mellészt rekonstruálni és e tárgyak már a rekonstrukció alapján vannak a múzeumba felállítva.²⁾

Kisapostagon eddig 40 urnasírt tártak fel. A lelőhely kb. 200 méternyire fekszik a Dunaparttól. A temetkezések csekély mélységben voltak elhelyezve, úgy, hogy az eke nagyon sok edény peremét megromlaltta. A hamvak az urnában vannak, amelyek majdnem kivétel nélkül tállal voltak befödve. A mellékletek — korsócskák, függeszthető edények és bronztárgyak — részben az urnában, részben az urna mellett található. Az urnák nagyon érdekes eredetre tekintenek vissza. Ősök a harangalakú edények magyarországi csoportjának az *urnája*³⁾, amely viszont a neolitikum vége felé a Szudéta országokban elterjedt zsinédízes amforák mása. Ez nem meglepő, ha meggondoljuk, hogy a magyarországi harangalakú edények kultúrájában sok az olyan tényező, ami e kultúrának nem sajátos ősi terméke, hanem idegen hatás gyümölcse. A kisapostagi kerámia inkruztációja a zóki kultúra hatására vezethető vissza, úgyszintén a függeszthető edények díszítése is. Ilyen függeszthető edények nagy számban ismertek ma már úgy Fejér megye területéről mint más lelőhelyekről is.⁴⁾ A tekerselet pálcikával díszített edények (hamvvedrek, korsócskák) jelenlegi ismereteink szerint csak a bronz-

kor első periódusában voltak használatban.⁵⁾ Az utolsó időben sok ilyen kerámia vált ismeretessé, legtöbbször egyelőre Fejér megye területéről ismerjük.⁶⁾

Az eddig ismert leggazdagabb korabronzkori temető Fejér megyében *Kisapostag*. Sajnos még nincsen teljesen kiaknázva, pedig az ásatások folytatása sok homályra deríthetne fényt és valószínűleg meg lehetne itt találni a kulcsot a dunántúli bronzkor fejlődésére nézve is, amire nézve ismereteink jórészt még hiányosak és jóformán csak szórványos leletekből meríthetjük a következtetésekhez szükséges alapot.

A kisapostagi sírokban talált bronztárgyakat Zombory László volt szíves a Nemzeti Múzeum kémiai laboratóriumában megvizsgálni. A rengeteg bronztárgyat persze csak kvalitatíve lehetett elemezni. Az eredmény így is rendkívül érdekes. Még nagy számban fordulnak elő tárgyak tiszta rézből, valamiut rézből ón vagy antimon szennyezéssel. Leggyakrabban azonban az ónbronzt és két esetben a kémiai analízis antimonbronzt mutatott ki. Valószínű, hogy ebben az időben már a magyarországi antimont dolgozták fel. A Kisapostagon talált bronztárgyak a magyarországi korabronzkori díszektől és eszközöktől nem mutatnak eltérést.

A kisapostagi bronztárgyak és főleg a korai bronzkori, azaz a Tószeg A-típusú korszokok adják meg a legfontosabb támpontokat a datáláshoz. A Tószeg A-típusú edények azért alkalmasak időmeghatározásra, mert Tószegen sikerült egy óriási telepét feltárni, ahol az Alföld bronzkori kultúráinak chronológiáját meg lehetett állapítani, minthogy az egyes periódusok leletanyaga egymásra rakódó rétegekben található. A legelső rétegek kultúrája nagyban befolyásolta a Dunántúl keleti részeinek kialakulását és fejlődését. Azonfelül chronologiai biztonsága által datálás szempontjából megbízható támpontot nyújt a tószegi anyag előfordulása más vidékeken is.⁷⁾ A pontos datálást megkönnyíti a mellett a hamvvedrek eredete is, amelyek fejlődésükben

nálunk a harangalakú edények kultúrájáig követhetők, viszont tudjuk, hogy e kultúra nálunk a rézkor vége felé virágzott és még a bronzkor első periódusában is számolni kell létezésével, azaz csak akkor olvadt bele szervesen az itt talált kulturákba.

A bronzkor második periódusa Fejér megyében még nagy feladatok elé állítja a kutatókat. Csak néhány leletre alapíthatjuk elgondolásainkat, amelyeket egy újabb feltárás még módosíthat vagy megváltoztathat.

A kisapostagi kulturát a Dunántúl középső felső felében a veszprémi kultúra váltotta fel, míg Fejér megyében úgyszintén a Duna-Tisza-köz északi részében a lovasberényi kultúra vert gyökeret. Ha e két kulturát csak felületesen is vizsgáljuk, látjuk, hogy a kisapostagi kultúra játszott a kialakulásuknál a legnagyobb szerepet. Eddigi tapasztalataink azt bizonyítják, hogy Fejér megyében a bronzkor második periódusában a lovasberényi kultúra dominált és csak a harmadik periódusban terjedt el itt is a veszprémi kultúra, amelynek elterjedési helye kezdetben inkább a Bakony vidékére szorítkozott.

A lovasberényi urnatemető anyaga már régebbi feltárásokból is ismeretes.⁸⁾ A nemrég elhunyt lovasberényi orvos, Dr. Brunner János, nagy szolgálatot tett a kutatásnak Lovasberényben folytatott ásatásaival, amelyek nemcsak bizonyos szakismeretről, hanem nagy ügybizalomról is tesznek tanúságot.⁹⁾

A sírok elhelyezését még nem lehet pontosan megállapítani. Pósta Béla rajzából az tűnik ki, hogy látszólag egy bizonyos irányt tartottak volna be: azaz mintha egy vonal mentén lennének a temetkezések. Brunner János a jánoshegyi temetőről a következőket jegyzi meg: „... az egyes urnacsoportok egymástól távolsága azt a gondolatot kelti, hogy talán egy-egy évi temetkezéssel van dolgunk, bár az is feltehető, hogy egy-egy család sírhelyeit találtak így csoportosítva...“ A Lovasberényvel rokon temetőkben, mint Ivánca, Bankházapuszta, Áporka, Dömösd stb. Tompa Ferenc a sírok elhelyezésére

vonatközleg nem látott semmiféle rendszert, de a temetkezések gyakran felszekszerűen bukkantak elő. Az ő feltevése szerint is a felszekszerűen előbukkanó temetkezések családi sírhelyek voltak. A lovasberényi tervrajzok is ezt a megfigyelést igazolják inkább. A hamvak az urnában vannak, amelyben, vagy mellett alig hiányzik egy kis füles bögre. Az urna állal volt befödve. Bronzmellékletek aránylag ritkák, legtöbbször a hamvak között vannak. Mind meglehetősen meg vannak a tűz által rongálva. Ebből az látszik, hogy az ékszerekkel együtt égették el a holttestet és a visszamaradt hamvakat összegyűjtötték és úgy helyezték az urnába, azonfelül azt is bizonyítja a sírok elhelyezése és az itt leírt rítus, hogy külön halottégetési helynek kellett lenni. A temetkezési rítus leírása már magában véve is igazolja előbb leírt feltevésünket, hogy a lovasberényi kultúra a kispostagi hagyományokat megőrizte. Az urnák alakja is erre az eredetre utal. Kétségtelen, hogy sok módosításon, azaz fejlődésen mentek át. Fejlődést itt elsősorban átalakulás formájában kell értelmezni, amit részben idegen hatásoknak tulajdoníthatunk, részben persze egyéni felfogások és művészi értelmezés kifejezése a formai és ornamentikai variáció. Már Kispostagon is előfordultak hasonló hamvvedrek. A bronzmellékletek nem mutatnak nagy fejlődést. A kispostagi formák még használatban vannak, így a trapez alakú lemezek és bronzpikkelyek, bár a sírokban e periodusban már sokkal kevesebb és ritkább a fémtárgy.

A pákozdvári őstelep e periodusban, épen úgy mint a következőkben, már lakott volt.¹⁰⁾ Az ásatást Marosi Arnold felügyelete alatt Lichtnecker József végezte. Különös figyelmet érdemelnek az ott talált számos díszített csonteszközök: elsősorban a zablaszárak, csonttűk stb. Pontos datálásuk még nagyon nehéz, de valószínű, hogy ezek a legfiatalabb település nyomaihoz tartoznak. Pákozdvár az egész bronzkor alatt lakott volt. Egy díszített fejű bronztű sarló-

szerű tűrésszel a bronzkor második periodusába tartozik.¹¹⁾ Ebben az időben az urnák is ilyen girlandszerű motívumokkal vannak díszítve, mint ez nagyon jól megfigyelhető néhány lovasberényi és áporikai hamvvedren.¹²⁾ A függeszthető edények ornamentikai és tipológiai szempontból nagy változásokon mentek keresztül. E periodusban már sok formáját ismerjük, igaz azonban, hogy még nem tudjuk pontosan, melyek a datálандók e periodusba és melyek a következőkbe. Lovasberényi típusú temetőket megtaláljuk a kispostagi függeszthető edénykét is mint pl. Áporkán,¹³⁾ de Lovasberényben ez a típus már más díszítő elemekkel található.¹⁴⁾ A nagylócki függeszthető edénykéék már a veszprémi típust képviselik, díszítésük legalább teljesen megegyezik evvel.¹⁵⁾ Ma még nagy nehézségekbe ütközik a veszprémi kultúra chronologizálása. Tudjuk, hogy a kispostagi kultúra folytatása, szóval a bronzkor második periodusában már virágzott és sok tény azt a következtetést engedi meg, hogy kialakulása a kispostagi és magyarádi kulturák és más alföldi, azaz déli beszüremkedések hatásának tulajdonítható. A bronzkor harmadik periodusában még élt Veszprém megyében, sőt valószínű, hogy e periodusban nagyobb az expanziója, szóval e korban keveredett déli elemekkel annyira, hogy strukturája sok módosításon ment át, habár sok elemét megtartott ősi sajátos kulturájából. De sajnos eddig még nem sikerült valamennyi típusra nézve szeriákat felállítani, azaz e kultúra különböző facieseit úgy meghatározni, hogy e kultúra keresztmetszetét kapjuk úgy szólván egy bizonyos korban. A fejlődés folytonos volt, szóval a régi típusok részben megmaradtak, részben újabb formák szüremkedtek be, részben azonban sok válfaj keletkezésének lehetőségét is figyelembe kell venni. Ugyanez áll a díszítő elemekre is. A legérdekesebb veszprémi típusú anyag a Székesfehérvári Múzeumban Csórról származik. Az ásatást itt is Marosi Arnold vezette.¹⁵⁾ Gazdasága által meglep az 1. számú sír anyaga.

Urnának egy nagy négyszögletű láda szolgált. E láda fedőlapja sajnos olyan rossz állapotban volt, hogy nem lehetett megmenteni. Ugyanez történt a második sír hamvvedernek használt ládájával és fedelével is. Az első számú sírban a mellékletek részben a ládában, részben pedig a láda mellett voltak elhelyezve. Ha jól megfigyeljük az anyagot, látjuk, hogy a szekszárdi kultúra már meglehetősen befolyásolta a veszprémi kulturát. A kölcsönös hatásokkal persze már a második periódusban is számolni kell, sőt e hatás már ki is mutatható. A A keveredésnek tág tere nyílt nemcsak tárgyi szempontból, hanem szellemi téren is, amit legjobban a tárgyak díszítéséről tudunk leolvasni. A szekszárdi kultúra geometrikus tendenciájú művészete beteljesítette nagyban a veszprémi kulturát, amely csak részben követi a geometrikus elveket, hanem úgy ornamentikájának csoportosítása, mint művészeti elemei tekintetében predestinálva van a naturalista hatások átvételére és továbbfejlesztésére. Formái könnyedek és variálóképesek, egyénibbek, nem kezdettől fogva megszabottak. Óriási asszimiláló képességénél fogva fejlődési lehetősége tágabb teret biztosít mint a szekszárdi kulturának, amelynek, ha ezt így mondani lehet, kezdettől fogva megvolt paraszti maradsága és közösségi szelleménél fogva csekély lehetősége egyénibb formák alkotására. Csőron megtaláljuk a tipikus veszprémi formákat, de gyakoriak a szekszárdiak is, megtaláljuk továbbá a kisapostagi urna tovább fejlődött formájának kisebbített mását széles mészbetétes sávokkal és a finom hálószerű vonalakkal és körökkel díszített veszprémi típusú bögrécskéket. Serleg és bőségszaru formájú edények is szép számban vannak a múzeumban, megvan még a függeszthető edényke is és olyan edények is, amelyek részben veszprémi, részben szekszárdi motívumokkal vannak díszítve. Egy serleg formájú edénykén széles és vastagon felkent mészbetétes sáv van a perem alatt, míg a hasrészén körkörös motívum fedezhető fel W-szerű és függő-

leges vonalakkal kombinálva. Sok tekintetben rokonságot mutat a csőri temető anyaga a Királyszentistvánon (Veszprém megye) talált tárgyakkal. Az egyes tárgyakhoz rengeteg analógiát lehetne felsorolni, hiszen az ismert lelőhelyek száma már túlhaladja jóval a százat, de ez nem szorosan munkánk célja. Érdekes, hogy Csőről házi kerámia típusú edények is ismertek, még pedig sírokból. Ez nem egyedül álló jelenség, hisz már a kisapostagi temető egyes hamvvedrei is inkább házi kerámiának számíthatnak kivitelüknél és formájuknál fogva. Az egyes számú csőri sírban a gyönyörűen díszített edények mellett két példányban van meg az aránylag kicsi fazék, durva kivitelűek, anyaguk szemcsés és az egyetlen felfedezhető díszítés bekarcolt vonalakkal áll.

Valószínű, hogy ez a temető nem elszigetelt jelenség és hogy hasonló sírmezők felfedezésével számolni kell a jövőben. Fogas kérdés mindenestre a veszprémi és szekszárdi kultúra viszonya a lovasberényi és e rokon kulturához. Közös ősiségénél fogva még nem teljesen világos, mi okozta szétágazásukat, azaz többé kevésbé sajátos fejlődésüket. Geográfiai magyarázatokat itt nem lehet felsorolni.

A veszprémi kulturát részben, úgy látszik, a bütykös kerámia váltotta fel. Erre nézve még alig állnak a Dunántúlon adatok rendelkezésünkre. Még pontosan azt sem tudjuk, hogy milyen kulturális tényezők okozták a mészbetétes kerámia eltűnését. Valószínűnek látszik, hogy a Dunántúl keleti részeiben inkább a bütykös kerámia térhódítása és nyugaton a lausitzi kultúra beszűremkedése volt olyan hatással, hogy az itten honos ősi és virágzó kulturákat mészbetétes kerámiával megszüntetni képesek voltak. Ugyanezen nézeten van Tompa Ferenc, amint ő ezt velem közölte. Az időpontra nézve persze csak a legnagyobb fenntartással lehet válaszolni. Chronologailag a bütyökdiszes kerámiára nézve Tószeg pontos adatokat nyújt. A második periódus anyagában már van ugyan bütyökdiszes kerámia, de ez a fejlődés első

állomását jelenti csupán. A harmadik tőszegi településben a bütyökdiszes kerámia a mészbetétes kerámiát váltja fel.¹⁷⁾ Ez az inkruztált kerámia azonban már stílus szempontjából nem mutat egységes jelleget, miután felépítése inkább vesztprémi edényekre emlékeztet, viszont ornamentikája a tipikus szekszárdi irányt képviseli.¹⁸⁾ Valószínű, hogy a bütyökdiszes kerámia csak a bronzkor negyedik periódusában hatolt be Fejér megye területére. E korszak Reinecke Pál chronológiája szerint részben Hallstatt A-nak felel meg. Ugyan e korban hatolhatott csak be, még pedig e periódus kezdetén a Dunántúl nyugati megyéibe a lausitzi kultúra, később mint Ausztriába. Látszólag e periódus vége felé a lausitzi kultúra már majdnem az egész Dunántúlt meghódította, bár a bütyökdiszes kerámia és valószínűleg még a mészbetétes kerámia maradványai is fel-felbukkantak. A Székesfehérvári Múzeumban nagyon jelentős hallstatti anyag van. A ferde kannelurákkal díszített tálak és edények a legkorábbi hallstatti kultúrát jellemzik.

Amint látjuk, még Fejér megye területén is rengeteg probléma vár tisztázásra, habár sikerült már eddig a múzeum gondos ásatásai alapján sok kérdést megoldani. A bronzkorra vonatkozólag azonban nem lehet minden kérdést az itt eszközölt kutatások alapján megoldani, hanem — mint ez mindig is így van — kisebb területek művelődéstörténetét csak szélesebb körű kutatásokkal lehet felderíteni és az eseményeket nem lehet elszigetelt jelenségnek felfogni, hanem egyetemes politikai, gazdasági és földrajzi tényezők összességéből kell kis területekre a tanulságokat levonni.

Mozsolics Amália.

¹⁾ Hampel József, *A bronzkor emlékei Magyarhonban*, I—III. kötet, XCIII. tábla, 27—29. o. a II. kötetben.

²⁾ A kispostagi temető monografiája a közel jövőben fog megjelenni mint az Archaeologia Hungarica önálló kötete. Eddigi irodalom: Marosi Arnold, *Gyűjtés és próbaátásat*

Kispostagon, Székesfehérvári Szemle, 1935 (III—IV.), 76—78. o. — Bálint Alajos, *A kispostagi bronzkori urna-temető*, Dolgozatok, 1935 (XI), 145—148. o.

³⁾ Tompa F., *25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912—1936*, 24—25. Bericht der Römisch—Germanischen Kommission, 1934/35, 19. tábla, 5 kép (békásmegyeri hamvveder). A tököli temetőben ugyancsak szép számban fordultak elő hamvasztásos temetkezések: Csetneki Jelenik Elek, *A csepelszigeti őskori temetők*, Arch. Ért. 1879, 47—59. o. — Egy tököli hamvveder a bécsi Naturhistorisches Museum-ban van. Diszítése világosan mutatja, hogy a harangalakú edények kulturája találkozott a szarvas-vucedol-zóki kultúrával.

⁴⁾ A Székesfehérvári Múzeum őriz két ilyen függeszthető edénykét harántos vonalakkal ellátott háromszög díszítéssel *Adonyból* és 1 ilyen darabot *Székesfehérvárról*. Lásd tovább: Tompa F., i. m. 23. tábla, 14. és 16. kép. — Az *iváncsai* függeszthető edény két lábbal szintén a megye területéről származik. Jelentősége abban áll, hogy szigorú geometrikus díszítés és kezdetleges részleges emberi ábrázolás közösen figyelhető meg rajta: Tompa F., i. m. 25. tábla, 3. kép.

⁵⁾ Kispostagon a legtöbb díszített edény így van díszítve és az így előállított bemélyedésekben van a mészbetétes. Méri István szóbeli közlése.

⁶⁾ *Dunapentele* (Behrens G., *Frühbronzezeitliche Gräber aus Ungarn*, PZ. 1919/20, XI—XII. 117—123. o. 2. ábra 4, 8); *Pákozdvár* (Székesfehérvári Múzeum); *Lovasberény* (Tompa F., i. m. 23. tábla, 13. kép).

⁷⁾ Tompa F., i. m. 64—73. o.

⁸⁾ Pósta B., *Lovasberényi urna-temető*, Arch. Ért. 1897 (XVII), 304—317. o. — Miske K., *Újabb leletek Lovasberényben*, Arch. Ért. 1898 (XVIII), 317—333. o.

⁹⁾ Kéziratban meglevő munkái: *A Lovasberényi, Jánoshegyi bronzkori urna-temető részletének feltárása és Lovasberény-szöszvári emlékek. 1935 évi kutatás eredményei.*

¹⁰⁾ Marosi Arnold, *A pákozdvári őstelep*, Arch. Ért. 1930 (XLIV), 53—73. o.

¹¹⁾ Marosi A., i. m. 64. kép.

¹²⁾ Arch. Ért. 1897 (XVII), 305. o. 4. ábra és 311. o. 17. ábra; Arch. Ért. 1898 (XVIII), 319. o. 4. ábra; Tompa F., i. m. 26. tábla, 2, 11, 10, 18. képek stb.

¹³⁾ Tompa F., i. m. 26. tábla, 7. kép.

¹⁴⁾ Arch. Ért. 1898 (XVIII), 325. o. 19. ábra.

¹⁵⁾ Tompa F., i. m. 24. tábla, 16. kép. Ugyanott 5. kép Pákozdvár. Veszprémi és szekszárdi kultúrára vonatkozólag lásd: Mozsolics A., *A dunántúli bronzkor kialakulása*, Vasi Szemle, 1937 (IV), 234., 240. o. Legfontosabb irodalom a dunántúli mészbetétes kerámiákról: Wosinsky Mór, *Az őskor mészbetétes díszítésű agyagművessége*, Budapest, 1904. — Tompa F., i. m. 61—90. o.

¹⁶⁾ M. A., *Bronzkori urnatemető Csőr-Felsőmerítő pusztán*, Székesfehérvári Szemle, 1937, 23—24. o.

¹⁷⁾ Tompa F., i. m. 83—87. o.

¹⁸⁾ Tompa F., i. m. 32. tábla, 10. kép.

Római bélyeges téglák Fejér megyében.

Szilágyi János „Inscriptiones Tegularum Pannonicarum“ (A pannoniai bélyeges téglák) c. dolgozatában összegyűjtve a Pannonia területén talált, legiók által készített bélyeges téglákat, Fejér megyéből a székesfehérvári múzeum anyagát is beértve a következő adatokat közli.

1. **Legio I. adjutrix.** Dunapentele 19. l., 21. l.; Pusztafővény 21. l. — Ezt a legiót Nero Kr. u. 68-ban hajós legényekből állította össze. Pannoniában Nerva alatt (96—98) harcolt, majd résztvett Traianus keleti háborújában (114—116). Onnan visszatérve Hadrianus alatt 117—18-ban Brigetio (Ószöny) lett állandó táborhelye és itt is maradt a császárkor végéig. (Ism. Szilágyi 5—6 l.) Fröhlich R. felveti a kérdést, hogy e legió bélyegei mikép kerültek ide, holtott Ószönyben tanyázott. A magyarázat csak az lehet, hogy volt idő, midőn az ószönyi

legiónak egy része itt is táborozott. Valószínűleg akkor, mikor már Ószöny vidéke is Alsó-Pannoniához tartozott, a harmadik század elején. (A Fejérvárm. és Szfvár város Tört. és Rég. Egylet. Évkönyve 1893, 159. l.)

2. **Legio II. adjutrix.** Adony, 26. l. 14, 20 sz., 30. l. 61; Baracspusza 32. l. 85; Batta 35. l.; Csákvár 27. l. 32; Dunapentele 26. l. 17, 27. l. 30, 36, 28. l. 48, 29. l. 58, 59, 60, 30. l. 61, 31. l. 63; Ercsi 35. l.; Fejérmegye 27. l. 32, 29. l. 58, 30. l. 62, 32. l. 86. A légiót Vespasianus állította föl 69-ben. Legelőször germán földön harcolt, 71 elején már Britanniában van. Itt táborozik körülbelül 86-ig, amikor az Aldunához vonult. Innen 104—107 között került az ujonnan létesült Pannonia inferior székhelyére, Aquincumba állandó tartózkodásra. (Szilágyi 24. l.) Sok helyen való előfordulása mutatja, hogy a légió egyes szakaszai székhelyükről kihelyezve a vidéket is behálózták (Fröhlich: l. m. 145. l.)

3. **Legio II. Italica.** Batta 37. l. 2; Ercsi 37. l. 2. Marcus Aurelius szervezte Kr. u. 165 körül Italia lakóiból. Állandó táborhelye Lorch=Lauriacum az Enns torkolatánál volt. Mielőtt lorch-i állandó táborát megépítette volna 165 és 172 között Pannonia inferiorban is megfordult. A battai és ercsii téglák bemélyített, keret nélküli bélyegeikkel e korból származnak. (Szilágyi 36. l.)

4. **Legio XIII. gemina.** Dunapentele 65. l. 15—17.

5. **Exercitus Pannoniae.** Adony 85. l.; Dunapentele 84. l. 8, 85. l. 11; Fejérmegye 84. l. 6; Zámoly 84. l. 8. Fröhlich szerint Battáról is legalább két e fajta bélyeg került elő, Exercitus Pannoniae inferioris változattal. Készítési idejük 212—290 közötti időre, leginkább Gallienus uralkodására (260—268) tehető. A bélyeg az egész tartomány hadseregére vonatkozik és bizonyára azért készült, hogy a különféle pannoniai csapatok között bizonyos közös politikai célból a különbséget eltávolítsa. (Fröhlich l. m. 146. l.)

6. **Cohors I. Alpinorum aequitata.** Dunapentele 87. l. 10. Történetéből ismeretes, hogy ez a csapat Krisztus

után 60 körül már Illyricumban volt és a II. század folyamán Lussoniumban (Dunakömlőd, Paks) székel. Lehet, hogy ezt megelőzőleg, Dunapentelén volt őrségen. (A. E. 1906, 222. l.).

7. Cohors III. Alpinorum equitata. Adony 87. l. 11. sz.

8. Cohors III. Batavorum equitata. Adony 87. l. 12, 13, 14, 15 sz. Erre vonatkozólag Fröhlich azt írja: ezen ezred katonái, a batavok a Rajna torkolati vidékén laktak és eleinte mint szövetségesek, később mint alattvalók szolgáltak a római hadseregben. Kr. u. 108-ban még Raetiában szolgált, csak azután lett a II—III. században állandó táborhelye. Van a téglák között Antoniana mellékeves is. Az Antoniana jelzős téglá bélyegek biztosan Caracalla (211—217) vagy Elagabal (218—222) uralkodása idején készültek. (Fröhlich I. m. 152. l.)

10. Cohors VII. Breucorum: Dunapentele 88 l. 24. A breucus-ok hatalmas illyriai néptörzs volt, mely a Száva mentén lakott.

11. Cohors VII. Breucorum Atoniana: Baracs 90. l.

12. Cohors I. Hemesenorum. Dunapentele 92. l. 55. A csapat teljes neve: Cohors militaria Hemesenorum sagitariorum equitata civium romanorum vagyis a hemesabeli római polgárok nyilas és lovassággal ellátott ezres csapatja. (A. E. 1906, 222. l.) A cohors legénysége tehát Hemesa syriai városból való volt, de miután Pannoniába áthelyezték, ujoncait ebből a tartományból kapta. Nem valószínű, hogy a cohors a második század közepe előtt jutott Pannoniába. De ott van még a negyedik század végén is, amikor a hemesai cohorson kívül még dalmát csapat és a Constantinus-féle lovasok egy cohorsa őrizte Interisat (Dunapentele). (Fröhlich I. m. 155—157. l., A. E. 1906. 222 és 224. l.)

13. Cohors Maurorum. Batta 92. l. 52, 58. Fejérmegye 92. l. 59. E feliratos téglák szerint a battai tábor helyőrsége a cohors miliaria. Maurorum-ból állott. A maurusok hazája Afrika észak-nyugati részén Mauretania provincia volt. A csapat talán Septimius Severus alatt jött Panno-

niába és foglalta el helyét a battai castellumban (Fröhlich I. m. 144. l.)

14. Cohors I. Thracum civium Romanorum Germanica equitata. Pusztabaracs (Annamantia) 93. l. 71. A cohors táborhelyét Fröhlich Ujbanevce castrumába helyezi (A. E. 1892, 42. l.) A thrákok ez első lovasscsapatáról Dunapenteléről is van emlékünks. A csapat Hampel feltevése szerint az első század közepe táján, tehát Pannonia dunamenti vidékének megszállása idején ütött volna tábort Dunapentelén. Ez a tábor még nem volt falazott erőd. Magas falú erődök csak Hadrianus idejében keletkeztek, amelyet Dunapentelén a hemesai ezres csapat építhetett a maga számára és századokon át itt is maradt. A. E. 1906, 223—223. l.)

A következő bélyegek I. Valentinianus (364—375) kori tiszti bélyegek:

15. Jovinus. Dunapentele 95. l. 8, 10, 96. l. 13, 14; Fejér megye 96. l. 14. Fröhlich Adonyból is említ bélyeges téglát Appius Jovinus felirattal. Valószínű nagy téglagyáros volt, mert téglái sok helyen előfordulnak (Fröhlich: I. m. 153. l.)

16. Terentius dux. Dunapentele 100 l. 47, Pusztaközép (Fejér megye) 100. l. 47.

17. Frigeridus dux. Baracs 100. l. 58, Dunapentele 100 l. 55. Korukat Alföldi András pontosan 374—375 évekre teszi. Frigeridus abban az időben volt a tartomány parancsnoka, mikor a hunok Európába betörték. A hunok ellen menekülő góthok Valens császár engedélyével a római birodalomban kaptak menedéket, de később fellázadtak és ellenük Frigeridust rendelték ki. Ekkor távozott Frigeridus e vidékről. Utána az ötödik század elején három lovas csapatot találunk Dunapentelén: cuneus equitum Dalmatarum, cuneus equitum Constantianorum és lovas nyilasokat — equites sagittarii (Fröhlich: I. m. 169. l.)

18. Ap (. . .) Luppi . . . ord (. . .). Dunapentele 102. l. 71, 72, 74. Alföldi András olvasása szerint a felirat kiegészítése: Apparatu Luppi . . . ordinante.

19. Quadriburgium. Baracs 104.

1. 92, Dunapentele 104. 1. 88. Quadri burgium helynév. Három ilyen nevű hely volt Közép-Európában: Fejér megyében, Győr közelében és a Rajna-mellet.

Miután a rómaiaknál a táborokat maguk a katonák építették és az építésnél használt téglák egyrészt az illető csapat bélyegével látták el, e bélyegek változatosságából érdekes következtetést vonhatunk Fejér megyének nemcsak katonai beosztására, hanem az itteni lakosság átalakulására is. A rómaiak által meghódított őslakosság, mely illirekkel keveredett keltákból állt, lassanként megváltozott. Nemcsak a római telepések útján, hanem a legiók révén is. A megye területén táborozó katonaság, mint láttuk, nagyon különböző elemekből tevődött össze és tagjai, mint kiszolgált veteránusok, letelepedve új elemeket oltottak az itteni lakosságba. A negyedik században a határok menti barbárok beszivárgása is megkezdődött, ami újabb vérkeveredést idézett elő és fokozta Pannonia népiségének a római birodalom vége felé eredeti jellegét átalakító tarkaságát.

Marosi Arnold.

A vértacsai avar sírletek.

Vértacsáról három népvándorláskori sírletele van a székesfehérvári múzeumnak. Mind a három 1937-ben került elő. Az egyik a múzeum által a Körtvélyeslápi-dűlőben feltárt római temető területén, Majer József földjének 7. számú sírjából való. A sír mélysége 60 cm. volt. A korhadt és törzsében bolygatott csontváz feje nyugaton, a láb keleten feküdt. Alatta még egy csontváz volt. Ez mutatja, hogy a sír ugyanezen területen talált, jellegzetes római sírok feletti temetkezésből származik. — A sír mellékletei: deréktájon bronz-övdiszek, a jobb kéznél vékony sodronyból készült gyűrű, egy hatalmas vascsat, vaskés és egyéb vastöredékek (Lt. sz. 10615).

Az övdiszítványok mind préseléssel készültek. Szerkezetük szerint két csoportra oszthatók. Egyik csoport két lemezből készült szíjvégek. Ezek felerősítése a szíjvég hüvelyébe búj-

tatt szíjnak szeggel való átütésével történt. Számuk 1 nagy szíjvég, 6 kishíjvég és 2 ugyanilyen alsó lemez. A diszítványok másik csoportja csak egy lemezből áll lehajló szélekkel. Felerősítésük a belső felületükhöz forrasztott alakú pántokkal történt. Van közöttük 1 kettős címerpaizsalak, 1 ép lantalak, 8 ugyanilyen töredék, 2 fecskefarokszerű kisebb diszítvány és 6 fölerősítő pánt.

A négy darabra tört nagyszíjvég íves körvonalai a középtájon kiszögellenek és ez alatt lantalakban folytatódnak. Hossza 6·4 cm. Fődiszító eleme az alsó rész közepén cseppidom fülszerű függeléssel. Ugyanaz mint az egyik adonyi préselő mintán. Hampel e motívumot lánzszaalakú levélnek mondja (Alterth. I. k 668. I. 2049 á). A cseppidom felett közepén kidomborodó köralak látható ugyancsak fülszerű függeléssel. E felett pontdísz és a fölerősítő szeg következik. A szegélyt mélyített pontok és ékalakok díszítik. A kishíjvégek, a címerpaizs- és lantalakú lemezek díszítése egyezik a nagyszíjvégek alsó részének díszítésével. A két fecskefarkú diszítvány közepén levéalak, a szélén gyöngysort utánzó ékítmény van.

A másik két garnitúra a község területén Martin Jánosné, Tükkör-utca 270. számú udvarán földmunkálatok közben került elő. Megmentésük a község jegyzői hivatalának köszönhető és ennek útján kerültek a múzeumba. A sírok gondatlan felbontása nagyon meglátszik a leleteken. A helyszíni szemlén hallott adatok szerint több csontváz is került elő, ezek azonban elkallódtak. Az udvar hátsó részén ásott próbaárok nem vezetett eredményre, a ház lebontott első szobájának padozata alatt azonban 2·40 m. mélységben akadt egy bolygatlan sír. Benne a korhadt csontváz jobb alsó lábszára mellett vaskés, a balmedencén vascsat maradványai, a sírgödör szélén pedig deszkakoporsó nyomai voltak észlelhetők.

A Tükkör-utcában talált első sír részei: nagyszíjvég töredékekben, 2 kishíjvég, 4 négyzet alakú övveret ötöt gömbösféjű szeggel, tömör köralakú diszítvány, csat és vaskés. A

szíjvégek és négyzetalakú övveretek rossz ezüsből, a karika és csat bronzból készültek (Lt. sz. 10620).

A lelet legjellegzetesebb darabjai négyzetalakú lemezveretek, melyeket 6 szeg erősített az övhöz. A szegfejekhez falgömbalakú gömbök vannak forrasztva. Hasonmásuk az abonyi 292. sírban és a keszthelyi leletek között található (Arch. Hung. XVIII. k. 72. l. 29–30. k.) A székesfehérvári múzeumban Előszállítás—Bajcsi hegy 8310 leltári számú sírleletei között vannak e fajta veretek, de karikával (U. o. 33. l. 10 k.) Fettich szerint germán típusok és pedig a gepida eredetű garnitúrák tovább élései (U. o. 77. l.)

A két szíjvég keskenyebbjének hossza 3,7, szélessége 1,6 cm. Főlerősítésük egy szeggel történt. A rövidebb két szeges szíjvég hossza 3, szélessége 2,3 cm. Mindkettő két lemezből áll. Ugyanolyan alakúak és szerkezetűek, mint a gátéri 41. sír kisszíjvégei, melyek Fettich szerint oroszországi kutrigur környezetből származnak (U. o. 64. l. 23. k. 1–5, 7–8 á.) A nagy szíjvég csak töredékekben van meg. Ez is két lemezből készült két szeglyukkal díszítés nélkül. Az egyik lemezt sikerült töredékeiből összeilleszteni. Ennek hossza 9,7 cm.

A koralakú bronzdíszítmény belső kisebb és külső nagyobb gyűrűből áll és ezeket három borda köti össze. Átmérője 4,5 cm. Lapos hátlapján szövetbenyomás látható. A keszthelyi sírokból ismeretekes ugyanilyen díszítmények. Ezek háti oldala szintén szövetbenyomásos és férfi csontváz mellcsont táján feküdtek (Hampel J.: Alterth. III. k. 164. t. 15. k.).

Az egybeöntött bronzcsat tipikus avaralak. Lemeze címerpaizsalakú három fejes szeggel, karikája ovális erősen profilos túskeaggal. A vastüskéből csak a tengelyen maradt meg egy kis töredék.

A két darabra tört vaskés hegye hiányzik. A meglevő nyélrész és keskeny penge hossza 20 cm. Valószínű hozzátartozik egy kis rossz ezüsből készült pánttöredék gyöngydiszes szeglyel.

Az egész garnitúra a benne előforduló gepida formák szerint a VIII.

századra tehető, ahová Fettich az abonyi 292. és a gátéri 41. sírt sorolja. A székesfehérvári múzeum leletei közül legközelebb áll hozzá Előszállítás—Bajcsi hegy egyik sírlelete, melynek lemezes díszítései azonban griffalakos öntött szíjvég kíséri. Ennek korát Fettich már a VII. század utolsó évtizedeire helyezi (Lt. sz. 8310, Arch. Hung. XVIII. 98. l. 10. k.).

A tükörutcai második sírlelet részei: nagyszíjvég, kisszíjvég, csat, 4 lemeztöredék és 3 darab kardmaradvány (Lt. sz. 10621).

Az ezüstlemezből készült töredékes szíjvégek nagyon rongált állapotban vannak. Ép egy sincs közöttük. Egyet, mely csak két darabra tört, mégis sikerült hiánytalanul összeállítanunk. Két lemezből áll egy szeglyukkal. Hossza 5,6 cm. Préselt díszítménye egyezik a fenéki emberfejes szíjvég díszítésével (Hampel: Alterth. I. 618. l. 1988 á.) Szembetűnő motívuma a lemez közepét kitöltő körmező háromágban végződő keresztalakú. A kereszt ágai között ékalkok vannak. A körmező alatt és fölött egy-egy emberfej látható egymáshoz viszonyítva fordított helyzetben. A bajuszos és szakálas fejet Hampel leírása szerint sisak takarja. Ugyanez az emberfejes motívum látható a székesfehérvári múzeumban a csakabéri népvándorláskori temető III. sz. sír szíjvégtöredékén is, de nagyobb kivitelben (Lt. sz. 10260).

A nagyszíjvég hossza 8,5 cm. Felső lemeze bronz, alsó lemezének külső felülete ezüstözött. Főlerősítése egy szeggel történt. Díszítése a kissé fölemelkedő, hosszukás középmézőn nyolcasokat alkotó, elmosódott szalagfonat. A mező körül aprószemű, a szegélyen öregszemű gyöngyosoros dísz van, melyeket vékony lécválaszt el egymástól.

A karikájával egybeöntött bronzcsatlemeze csúcsban végződő címerpaizs. Felső lapját lantalakú árkos mélyedés díszíti. A csatkarika tengelyrésze mögött, hogy a túske foroghasson, nyílás van. Az ovális karika felületét körülfutó mélyedés és ennek mentén peremszerű kiemelkedés díszíti. Elöl a túske végének befogadá-

sára csücske van. A lemez alsó lapján látható három mélyedés a fölerősítő szegek odaforrasztására szolgált.

A tükörcutcai első számú sírlelet gepida jellegű négyszögletes, fejeszegű övvereteivel és avar típusú csatjával, mint az avar műipart befolyásoló germán hatás jellemző esete érdemel figyelmet. E tekintetben, miként már említettük, rokon az efajta abonyi, keszthelyi, az előszállásbajcsihelyi leletekkel. A római temető területén talált és a tükörcutcai második sírleletnek pont-vonal ornamentikája ad jelentőséget. Ez ornamentikáknak legkiválóbb hazai képviselői az adonyi préselő minta, a gátéri 11. számú sír nagyszíjvége (Arch. Hung. I, 6. t. 2. és 25. k.), továbbá a fenéki emberfejes szíjvég (Hampel: Alterth I. 618. l. 1988 á). A pontvonal díszítés valószínűleg szkíta, illetőleg iráni eredetű őselem, mely Kisázsiaiban és Irán területén Kr. u. a III. század végéig mutatható ki. Ellenben újból megjelenik Európában a VI. század folyamán és tovább él a VII. században is nálunk az avaranyagon, a Balkánon a bizánci préselt övgarnitúrákban és Olaszország longobárd temetőiben. (Bővebb ismertetését l. László Gyula: Adatok az avarok műipar kapcsolataihoz, Bpest, 1935, 8—14. l.)

Az emberfejes szíjvégnek másik jelentős, tudományos értéke, hogy mint a fenéki szíjvég párja, egyik klaszikus példája a hellenisztikus

mitológiai motívumok magyarországi avar emlékeken való előfordulásának. Az emberfej ugyanis a görög mitológia Silenos-ának átvétele. Ennek a szakállas és bajszos emberfejnek, miként Fettich N. írja, az erősen ornamentikai szerep mellett is jellegzetes arckifejezése van. A disztendő tér hosszukás alakjának megfelelően ugyanis kissé megnyúlt a fej, mindazonáltal a „Silenos“-ábrázolások egyes vonásai megőrződtek. A szemek kissé ferdén állók, az arccsontok kiállók. Az alacsony homlok felett a haj is jelölve van. Figyelemre méltó a szíjvég technikája és alakja is. A technikára jellemző, hogy a felső lemez széle rá van hajtvva az alsóra. Ami pedig az alakot illeti, a szíjvég alsó vége csücsösödő, a felső hármas tagozású, mint a honfoglaló magyar szíjvégeken és a minuszinszki lovas-nomád kultúra szíjvégein. A középső medaillon négyágú geometrikus motívuma nyugati germán körből származik. Ez nyilvánvalóvá teszi, hogy a szíjvég csakugyan magyarországi készítmény. Ellenben a „dionysikus“ fej és a szíjvég-alak akár közvetlenül, akár közvetve keletről származik. Ennek egyik bizonyossága, hogy a Dionysos-motívum az ázsiai minuszinszki leletek között is megvan. (Fettich N.: A honfoglaló magyarság fémművészete. — Arch. Hung. XXI. k. 21—22. l. és 61. l.)

Marosi Arnold.

FELJEGYZÉSEK.

Kelta és római temető Sárkeszén. Sárkeszi, ahol a múzeumban levő pompás Mithras emlék alapján már végeztünk ásatást, melynek eredménye volt egy a Mithrasszal kapcsolatos szentély feltárása (Szfári Szemle 1932. 64. l., 1933, 15. l.), újabban ismét értékes leleteket szolgáltatott a múzeumnak. Fülöp Lajos, áll. gymn. tanuló 1937 április havában két RESATVS bélyeggel ellátott pannoniai

szürke cserépből készült tálat és egy benyomott mintákkal díszített talpas edényt adott át a múzeumnak, melyeket édesatyja földjén szántás közben találtak (Lt. sz. 10678—80). Egyben azt is jelentette, hogy e helyen gyakran fordulnak elő e fajta cserépek. Ez a körülmény és a talált edények érlelték meg a próbaásatás tervét, amit Dormúth Árpád vezetésével 1937 okt. 14—15-én valósítottunk meg.

Mindenekelőtt tisztáztuk a lelőhelyet. Az edényeket a helyszíni megállapítás szerint Fülöp István, földműves gazda Ságivölgyi dűlő köz-ség alá nyúló, nyugati részében fekvő földjén találták, tehát itt kezdődött meg a feltárás. Hatvan cm. mélyséig átforgatva a földet 56 cm. mélységben egy csontvázszírra akadtak. A csontváz feje keleten, lába nyugaton feeküdt. Kibontása közben a fej jobb oldalán egy 7·9 cm. magas, La Téne típusú agyagpohár, a nyakon ugyanilyen jellegű bronzlánc, a jobb alkaron két rózsás motívummal diszített karperec, a deréktájon vaslánc töredékei, a két lábon pedig a bokán egy-egy 4 ludtojas nagyságú félgömbből álló lábperec került elő. A leletek mind jellegzetes kelta hagyatékok, tehát a sír a Krisztus előtti harmadik-nyegyedik századból származik (Lt. sz. 10686—90).

Az ásátás másik eredménye ugyanazon földön, ahol a csontvázos sír előkerült, egy halott hamvasztásos urna sír feltárása. A hamvasztásból megmaradt csontok két egymásra borított táblan voltak, a tálak mellett füles korsó, szürkés színű tálacska fenekén rombus alakú bélyeggel és kisebb üvegpalack töredékekben feeküdték Ez a sír már a római korból való. (Lt. sz. 10681—85).

Ugyanezen területen a szomszédos Fülöp Kálmán földjén vagy 10 éve egy helyen szántás közben a ló lába lesülyedt. A gazda ásní kezdett, mikor is hamus réteget és ebben egy agyagedényt talált. A próbaásatást ide is kiterjeszkedve tényleg ráakadtak a fenti hamugödörrre. A gödröt feltárva annak egy méter mélyen fekvő hamus és vörösrre égett agyagrétegeből hullámvonalas edénytöredékek kerültek elő, melyek késő középkori (XII—XIII. század) telepítés maradványai lehetnek (Lt. 10691).

Lóalagos római méces Székesfehérvárról. A Pécselt megjelenő „Pannonia“ folyóirat 1937. 7—10 számában Noll R.: Statuettenlampen in Pferdegestalt c. dolgozatában ismertette az eddig előkerült lóalagos római méceseket egy Székesfehérvárról származó ilyen méces

leírását és képét is közli. A méces a berlini „Staatl. Museum für Vor- und Frühgeschichte“ tulajdona. A méces anyaga szürkeagyag olajzöld máz maradványaival. Három darabra törött és az idő erősen megviselte, de egyébként minden része megvan. Alacsony négyszögű alapzata van, melyen egy kezdetlegesen kidolgozott, zömök termetű ló áll tagozás nélküli, oszlopszerű lábakkal első ballábát fölemelve. Szügyéből római méceses nyúlik ki oly módon, hogy a fej és fölemelt láb érintkezik a mécessel. A méces jelenlegi helyére valószínű Lichtneckert Jozsef útján került, kinek volt összeköttetése a berlini múzeummal. Így szerepelhet mint székesfehérvári lelet, ami azonban még nem bizonyítja, hogy valóban itt is találták.

A kápolnásnyéki népvándorlaskori sírlelet. Vármegyénk ez érdekes sírleletéről, melyet már egy alkalommal közöltünk, Horváth Tibor: „Az üllői és kiskőrösi avar temető“ c. művében (Arch. Hung. XIX. kötet) megjelent tudományos feldolgozása alapján most már bővebben ismertetést is adhatunk.

A leleteket 1931 szeptember 23-án találták dr. Halász Gedeon birtokán, jégverem építéskor. A sírt utána ásta Fettich Nándor. Ekkor kerültek elő az alant felsorolt leletek közül az orsógomb, az egyik fibula és 18 gyöngyszem. A leletet a tulajdonos a M. N. Múzeumnak ajándékozta. L. sz. N. 37—1931 1—5. A lelet a következő darabokból áll:

1. Füles, kifolyócsöves agyagedény. Méretei: 14·5 cm. magas, szájának átmérője 10·5—11 cm., a talpának átmérője 9·6—10 cm. Finom iszapolt agyagból korongon készült, jól égetett darab. A test keltős csonkakúp alakú jellege világosan látható. A felső rész, melyet a nyaktól kiemelkedő határvonal választ el, benyomott hálómintás bélyegzővel van díszítve. A nyakon sűrűn húzott besímített vonalak láthatók. A fül gömbölyű (XLVI. t. 3. k.).

2. Fibula, ezüst, a szélein valamint elválasztó szalagjain niellóval

diszítve, egyéb részein aranyozva. 7-1 cm. hosszú. Öntött. A gombok egy része újonnan lett felforrasztva, mert a találsánál külön kerültek elő. A bal oldalon egy gomb hiányzik, tehát összesen hat gomb volt a fejen. Állatfejekkel, illetőleg fonatos állat-testekkel diszített. (XXXV. t. 13. k.)

3. Lilaszínű almandinlap, valószínű S fibulából való. (K. o. 14. k.)

4. Különböző színű és alakú gyöngyök, 20 szem. Ebből három kvarc, öt paszta, a többi pedig üveg-ből való. (U. o. 15. k.)

5. Vaskés darabjai (U. o. 16. k.)

6. Vastöredékek (U. o. 17—18. k.)

7. Kettős csonkakúp alakú orsó-gomb. Agyagból készült (U. o. 19. k.)

A lelet hovatarozását és korát az edénynek és fibulának analógiái határozzák meg. A fibulát alakja, besztása és diszítése egyaránt a longobard fémművességhez kapcsolja. Pontos megfelelőjét az olaszországi testonai temető leletei között találjuk meg. Ugyancsak a testonai temetőben került elő az egyetlen longobard csöves edény is. E longobard leletek a VII. század közepénél nem régebbek. Ennek alapján a kápolnásnyéki edény, miután a testonai edénynél régebbi típus, valamivel 650 előtt kerülhetett a földre (l. m. 91—92. l.).

Az igari lelet kiegészülése. A múzeumnak legértékesebb népvándorláskori lelete az igari fejedelmi avar sírlelet, mely három különböző alkalommal, különböző időben került napvilágra. Az első lelet 1898-ban az Orsz. Magy. Történeti Múzeum tulajdona. A másodikat 1927-ben ásták ki és a Kecskeméti Városi Múzeumba jutott. A harmadikat 1928-ban találták meg, ezt a székesfehérvári múzeum szerezte meg. Miután a három lelet együvé tartozik, kívánatos volt, hogy egy helyen is legyen. A székesfehérvári múzeum ezirányú kérése nagylelkű meghallgatásra talált. A múlt évben Kecskemét városa, ezidén pedig a M. Tört. Múzeum engedte át letétként a náluk őrzött leleteket. Most már tehát együttesen szemlélhető vármegyénk e becses régészeti kincse. A M. Tört. Múzeum által át-

adott leletek jegyzéke: 2 db. ezüstnyakperec hatoldalú, hengerded aranycsüngővel, bronzcsat, rekeszes aranykorong közepén üvegbetéttel, félhóld alakú aranycsüngő rekeszekkel, 3 db. hármaskaréjú ezüstdíz arany gombokkal, hármaskaréjú ezüstlemez, 2 db. tojásdadalakú ezüstlemez arany-szegekkel, ugyanolyan alakú ezüstlemez szegek nélkül, gyűrűalakú ezüst pánt, ugyanaz tetőlappal, hüvelypánt ezüstdől két arany szeggel, hüvelypánt két füllel és kis karikával, baltaalakú gyűrűs végű bronztárgy, ezüstlemezből készült fülecske. (A lelet összefoglaló ismertetését, irodalmát l. Arch. Hung. XVIII. k. 21—22. l.)

A múzeum bélyeges grafitos edényei. A szóban forgó grafitos edények anyaga grafitall kevert vasagag (Eisenthon). Ausztriában Passau környékén készültek és kereskedés útján jutottak el hozzánk. Rendszerint benyomott betűkkel kísért kereszt, kettőskereszt vagy osztrák-cimerhez hasonló bélyeg van rajtuk. Mint olvasztó tégelyeket használták őket, máskor pedig nagyobb méretű folyadék (olaj, bor) tartó edények voltak.

A székesfehérvári múzeum keramiái anyagában ide tartozik a Rákóczi uton a Jézus szíve templom mellett talált két nagyobb méretű olvasztó edény. Fenekük kőralak, szájnnyílásuk három szögcs. A kisebbik ép példány, magassága 21 cm. Kettős keresztalakú fenékbélyegén a kereszt alsó szára mellett PMS betűk vannak. (Lt. sz. 3724). Ezenkívül még egy benyomott kőralak és 16 számjegy látható. A másik nagyobb és erősen csorba. Magassága 30 cm. Fenékbélyege ugyanaz l. A. betűkkel (Lt. sz. 3724). Az irodalomban Sopronból ismerünk hasonló alakú edényeket (Arch. Ért. 1901, 74. l. és 1905, 323. l.). A bélyegek hasonmásai pozsonyi leleteken láthatók (Arch. Ért. 1905, 324—325. l.).

1936-ban a városközi építkezés földmunkálatai közben kerültek elő ugyancsak fémolvasztásra szolgáló grafitos edények: öt fenéktöredék és egy ép példány. A fenékrészletek egyikén X alakú bélyeg van (Lt. sz. 9983), a másik négynek felületét sa-

lakos bevonat takarja (Lt. sz. 9985-88). Az ép olvasztó edény eltér az előbbiektől. Oldala hengeres, feneke gömbölyded. Ennek csak felületét takarja grafit bevonat, alapanyaga vöröses homokkő. Magassága 14,5, szájbősége 12 cm. (Lt. sz. 9984).

A bazilika ásatási területén is találtak két olvasztó tégelyt. Mindkettő fenéktörődék. Az egyiknek fenekén ötös, a másiknak hetes számjegyalakú jelzés van. (Lt. sz. 10379—80)

A városház területéről való az a grafituszemektől csillogó, szürkés színű, visszahajtott szájerem töredék, melynek kereszt alakú benyomott bélyegei vannak. (Lt. sz. 9982) Méretei szerint nagyobb folyadék tartó edénynek maradványa, melyhez hasonlók a nagyszalontai, somogyvári, detrekőváraljai, soproni leletek között láthatók. (Arch. Ért. 1901, 76—77. l., 1905 319—323. l.) Főnyen is találtak ugyanilyen bélyegű, csillámos anyagú edénypárkányt (Arch. Ért. 1895, 287. l. 7. á, 1905, 319. l. 1. á). Hogy minő lehetett a teljes edény, arra a szegszárdi múzeum szolgáltat példát. (U. o. 1905, 321. l. 13. á.) Dr. Csalogovits József az általa feltárt Ete (tolnamegyei Sárköz) középkori község területén talált ugyanilyen grafitos anyagú, keresztalakú bélyeggel ellátott edénycserepeket, melyekből egy 30 cm. nagyságú fazekat sikerült összeállítania. Kora XV—XVI. század. (A Néprajzi Múzeum Értesítője 1937, 323. l. 2. á).

Fejérmegyei éremleletek. A Numizmatikai Közlöny 1933—34. évfolyama a következő fejérmegyei éremleletekről számol be. A *Sárszentmiklós* községhez tartozó Sármellék pusztán, a sárszentmiklói állomás közelében nagyobb éremleletet szántottak ki, amelyből a sárbogárdi csendőrség 74 db. tallért és 14 db. $\frac{1}{4}$ tallért szedett össze. A leletben van 12 magyar tallér 1583, 1586, 1587, 1588, 1590, 1591, 1593 és 1 db. $\frac{1}{4}$ tallér 1589 évszámokkal Rudolf idejéből való. A többi idegen érem *Rácalmás*on 1093 db. ezüstpénz került elő. Ezek magyar denárok I. Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos, Szapolyai János,

I. Ferdinánd, Miksa és Rudolf korából. Idegen pénzek II. Lajos schweidnitz-i garasai; cseh fillérek II. Ulászló, II. Lajos I. Ferdinánd és Rudolf; lengyel polturák Kázmér, Albert, Sándor és Zsigmond korából. A leletben előforduló utolsó évszám 1598.

Gróf Széchenyi István levele. A múzeum kézirat gyűjteményének értékes gyarapodása Kolossváry Pál adománya, gróf Széchenyi István saját kézírású levele, melyet 1835-ben egyik ösehez, kolosvári Kolossváry Miklós táblabíróhoz intézett. A levél szövege: Tekintetes Táblabíró Ur, Tisztelt barátom! Brittaniáról értekező munkáját, mellyel megbecsültem méltóztatott, igazi hódolattal olvastam. Minden, mi ezen boldog hazának körülményeit és kifejlését tárgyazza, fellette kedves előttem; de megvallom, személyem iránt mutatott figyelme és barátsága nem volna csekélyebb öröm forrása. Ugyanis Brittania mibenlétének minden részletirül vannak némi kis tapasztalatim; midőn viszont annyi szívességet és barátságot nem tapasztalok mindennap, mint a mennyivel Tekintetes Úr minden időkben szerencséltetni méltóztatott. Vegye azért őszinte köszönetem mind könyvéért, mind szívességéért, mellyel azt kísérte, nyájas indulattal, s tartsa meg emlékezetében, és jó akaratjában igaz és kész szolgáját Széchenyi Istvánt. Novemb 22-ikén 1835 Pozsony.

Szentpétery József eredeti kézírású jegyzékei. E kiváló ötvösmesterünk (1781—1862), mint pesti arany- és ezüstműves Székesfehérvárra is dolgozott. Szentpétery készítette a székesfehérvári káptalan megrendelésére 1874-ben azt a pompás ezüstdeszületet, mely a székesegyház kincstárának legbecsesebb hazai műtárgya. Horvát Henrik megállapítása szerint „neobarokk irányú stilstörökvéseink csúcsteljesítménye és már méreteinél fogva Szentpétery egyik legjelentősebb műve a 40-es évek másodikvirágzásából a székesfehérvári káptalan tulajdonában levő 80 cm. magas oltárfeszület. A leveles és virágcsokros díszítőelemek

a három baluszteres gömbös talpú, a keresztág végekre applikált leveles, kagylós és rácsos ornamentek, mind a barokk és neobarokk formakészletéből valók, bár a barokk hatás lényegesen módosul a plasztikus Krisztusalaknak renaissance mintákat követő nemes tartása és részarányos elrendezése révén. A testábrázolás kissé eltolakodó anatómiája, a beesett has, a kiálló bordák, a kidolgozott kar- és lábizmok pedig későgotikus feszületekre emlékeztetnek.“ (Horvát H.: Szentpéteri József pesti ótvösmester művészete. Budapest, régiségei XII. k. (1937) 197—227. l.)

Ujabb adat Szentpéterinek e nagybecsű művére Kuthy István, püspöki könyvtárosnak a következő közleménye, amelyben ismerteti a művésznek a püspöki levéltárban felfedezett, a feszületre vonatkozó két dokumentumát. Mindkét dokumentumot a művész sajátkezű írásával állította ki, szépen, igen jól olvashatóan. A jegyzékeket szóról-szóra ide iktatjuk. Az első költségvetés így szól:

„*Ar jegyzék. Egy ezüst kereszt feszület 13 próbás ezüsből, melynek magassága 2 láb és 9 vonat körül belől 300 lat. meg lehet valamivel több vagy kevesebbis lesz. Latja 2 pg. forjaval 600 pg. for. ha remek módon kívántatnék 2 p for. 15 kravel 675 pg. for. Pest Martius 20 dikán 1847. Szentpétery József ezüstműves mp.*“ A jegyzékre Farkas Ferenc az akkori nagyprépost a következőket vezette rá saját keze írásával: „A fen ki tett ezüst kereszt feszület, a ki mért nagyság szerint 13 próbás ezüsből, a mustra szerént ki alkudtatott — latja 2 pengő forintjával. SzékesFejérvárott Aprilis 5 dikén 1847 Farkas Ferenc Nagy Prépost,“ Ezen megjegyzés alá a művész a következőket írta: „*ezen munkára foglalól fel vettem 200 az az két száz p. forkat: Szentpétery József ezüstműves m. p.*“

A másik jegyzék költségvetés és egyben nyugta: *Arr. Jegyzés. Ö Meltósága Báró Barkóczy László Fejérvári Püspök Ur megrendeléséből nalam készült ezüst feszület az az a kereszt és Krisztus képe. nyom. . . 190 Lat 5/16* (Az utóbbi törtszám át van húzva s

Farkas Ferenc kézírásával melléje írva: „*1/4.*“). *A kereszt talpa különösen 57 L. 4/16. Öszvesen 248 Lat. 9/16.* (Az utóbbi adatok ismét át vannak húzva, s az összegezés alá Farkas Ferenc a következőket írta: *rectius 247 1/2 Lat.*“) *Latja 2 p. forjtával 497 pfor. Erre foglaloul fel vettem 200 p. fortkat vagyon még fizetendő 294 pfor. Pest Augusztus 10 dikén 1847: A 247 és 1/2 Latért 2 forintjával számolva téssen 495 p. forkat kétszeri úti költség és négy napi munka mulasztás 34 p. fork. összesen 529 pfor. foglalót kaptam 200 pforkat. . . 200 p forkat marad fizetend 328 pfort. egészben ki vagyon fizelve Augusztus 13 dikán 1847-ben. Szentpétery József ezüstműves mp.*“

A jegyzék hátsó lapján Szentpétery keze írásával ezen utóiratot vezette rá: NB, a srófokra el maradt ezüst 2 lat ^{15/16} melyek a gombokban be számíthatnak.“

Az ezüstfeszület a műértők szerint Szentpétery legértékesebb művei közé tartozik. Legutóbb 1935-ben a budapesti iparművészeti muzeum által rendezett l. „A régi Buda és Pest iparművészetének kiállításá“-n szerepelt, a kiállítás leíró-lajstroma közölte fényképét (III. tábla) is.

Kerekes József a muzeumban. Kerekes József (1893—1937) halálával oly művész lélek távozott el körülünkől, kinek a festészet lelkiismeretességlet volt. Ez adott neki erőt arra, hogy mint östehetség a saját erejével tört magának utat a művészek sorába és nélkülözések között is meg tudta őrizni lelki nyugalmát, a természet szeretetét, ahonnan művészete táplálkozott. Szegény sorsa mellett Székesfehérvár legtermékenyebb és legismertebb festőművészevé küzdötte fel magát. Alig van lakás, melynek falát egy-egy képe nem díszítené. A muzeum képzőművészeti gyűjteményében is több alkotással szerepel. Még 1921-ben vétel útján szerezte meg a muzeum topolyfás tájképét és egy kis Székesfehérvárt ábrázoló látkepet. Ugyanakkor a művész kiállításának önarcképes hirdetését adományozta a muzeumnak. 1928-ban olaszországi ut-

jából hazatérve „Florenzi tájkép“ című festményét ajánlotta föl Az 1932 kiállításból a „Nádor csatorna“ c. képe, mint állami letét került a múzeumba. A művész rokonsága hagyatékából a következő tárgyakat adomá-

nyozta: Téli tájkép a Sárretről, Tájkép naplementével, Onarckép, a művész három oklevele, két festékes kazzeta, ecsetek, kenőkés, zsebkés és zseborra.

HIVATALOS TUDÓSÍTÁSOK.

Választmányi ülés. Tavaszai választmányi ülését az egyesület április 11-én tartotta gróf Széchenyi Viktor elnökle mellett. Jelen voltak Dr. Havranek József alispán, Dr. Kepes János, Dr. Berzsenyi Zoltán, Csikós Andor, Dr. Goschi Péter, Joachim József, Dr. Korniss Elemér, Majláthy Lipót, Dr. Mészöly József, Polczér Gyula, Dr. Polgár Iván, Rauscher Béla.

Az Egyesület üdvözölte Dr. Csitáry G. Emil polgármestert magas kitüntetése alkalmából.

A titkár jelentése kapcsán megemlékezett az elhunyt tagokról Korniss Boldizsárról és Wertheim Pálról. Új tagokul felvették Görhely István kereskedő, Kálmán Sándor bizt. vezér titkár, Kiss Dezső mérnök, Dr. Kristóf László vár. orvos, Dr. Kovács Géza tb. vár. főjegyző, Müller József prelátskanonok, Dr. Vaskuti Sándor vár. főállatorvos.

Az igazgató jelentésében a folyó ügyekről számolt be. A múzeum a Fiáth-féle letétet a letéteményezők kérésére az Orsz. Hadtört. Múzeumnak adta át. Kiss Mihály győri lakos a Szent István évre való tekintettel városunknak engedte át az innen elkerült u. n. vastuskót, a XVIII—XIX. századi fehervári iparos élet egyik régi emlékét. A bazilika alapfalából a régebbi ásatások során előkerült római faragványos és feliratos kövek, melyek a püspöki kertben az idő viszontagságainak kiterve pusztulásnak indultak, a megyéspüspök intézkedésére a múzeumba kerülnek, míg a múzeum egyházművészeti anyagának egy részét a létesülő egyházművészeti múzeumnak engedi majd át letétként. A táci

romok konzerválására a múzeum a Műemlékek Orsz. Bizottságától 1000 P-t kért, mert a közelgő budapesti archeológiai világtalálkozásra nem szabad pusztulásnak engedni a pannoniai római kornak ezt a fontos maradványát.

A múzeum munkálatai közül kiemelkednek Volly István és Dormúth Árpád folklóre-kutatásai, melyek folyamán fonograf-hengerre vettek fel több érdekes népi egyházi éneket és ma már kiveszett egyházi népszokásokat, mint a fehervári bölcsőskét és Háromkirály-járást; a most divó bethlehem-járásból is sikerült egy-két érdekesebb jelenetet megörökíteni. — Múzeumi gyűjteményeink ötvös munkáit Kőszeghy Elemér Nemz. Múzeum igazgatója átvizsgálta és fehervári ötvös munkáinkra nézve fontos adatokat tárt fel.

Végül a közgyűlést készítette elő a választmány. Időpontjául ápr. 21-ét, illetőleg határozatképtelenség esetén 28-át állapította meg.

Közgyűlés: Egyesületünk a lefolyt 1937 évi közgyűlést 1938 ápr. 28-án tartotta meg gróf Széchenyi Viktor elnökle mellett. A titkári jelentést Dormúth Árpád olvasta fel megemlékezőben benne a múzeum szerepéről a Szent István emlékév előkészítésében. A jelentés e részét jelen számunk közli. Majd kegyeletes szavakkal emlékezett meg Juhász József munkatársnak, Magdics István volt elnök és több tag elhunytáról. — Ezután Marosi Arnold vázolta a múzeum 1937 évi működését, az építkezés befejezéséről, a múzeum átrendezéséről, a képtár és a néprajzi tár megnyitásáról, a

külső és belső munkálatokról, a látogatókról és a gyűjtemények gyarapodásáról.

A muzeum összes látogatóinak száma 13.992, amelyből iskolák és egyéb csoportos látogatásokra 5.888 esett. A vendégek között első helyen kell említeni *Dr. Hóman Bálint* vallás és közoktatásügyi minisztert, *Dr. Haász Aladár* min. tanácsost, *Dr. Csánky Dénes* Szépműv. múz. főigazgatóját, *Dr. Say Géza* min. osztálytanácsost, *Visky Károly-t* a Közg. üjt. Orsz. Főfelügyelőségnek előadóóját. Az előkelőségek sorában *Csók István* festőművész, *Haász István* tábori püspök, *gróf Zichy Ráfaelné*, *Dr. Kiss Endre* és *Dr. Nyul Tóth Pál* Kecskemét város polgármestere és h. polgármestere látogatták meg gyűjteményeinket.

Tudományos kutatás céljából keresték fel muzeumunkat: *Dr. Friedrich Holste* (München); *Dr. Georg Elmer* (Trier); *Dr. Karl Pink* (Wien); *Dr. Dercsényi Dezső* (Bpest); *Pomezánsky Meliton* százados (Sztvár); *Faller Jenő* (Várpalota); *Radnóti Aladár* (Bpest); *Patay Pál* (Bpest); *Dr. László Gyula* (Bpest); *Dr. Nagy László* (Veszprém); *Dr. Mozsolics Amália* (Bpest); *Bartók Katalin* (Bpest).

A gyűjtemények gyarapodása. Könyvtár: Gyarapodás 1405, állomány 21688. Régiségtár: Gyarapodás 1143, állomány 23995. Néprajz: Gyarapodás 32, állomány 1184. Természetrájz: Gyarapodás 3, állomány 7110. Művészet: Gyarapodás: 70, állomány 759 drb. Összes gyarapodás: 2653 drb. Állomány az 1937. év végén: 54736 drb.

A zárszámadás a következő volt: A törzsvagyon az 1936. évi állapot óta nem változott.

Bevétel:

Maradvány múlt évi zárszámadáson: 881-18, Államsegély (rendes 800, rendkívüli 1000): 1800, Városi segély (rendes 1200, rendkívüli 5000): 6200, Vármegyei segély: 3000, Tagdíjak: 1694, Adományok: 150, Szfvári és Fejérm. Tkptári adomány bécsi kuta-

tásra: 400, Belépődíjak, kiadványok: 302-26, Arch. Hung. XVIII. kötetének (7 péld.) eladásából: 140, Szabadtanítás: 51-84, Szemle kiadására: 570-60, Vegyes bevételek: 79-80, Kamatok: 31-45 — Összesen P 15301-13

Az egyesület vagyoni állása 268.000 K. névértékű kölcsönkötvény, három darab Székesfehérvári és Fejérmegyei Takarékpénztári részvény, egy darab 10 koronás arany, 26-31 takarékpénztári betétkönyv, pénztári maradvány: 1064-46 P.

Kiadás:

Igazgatói tiszteletdíj: P 800, Titkári tiszteletdíj: 300, Szolga fizetés (20 P előleg): 980, Orkódás: 95, Társadalmi biztosítás: 103-52, Biztosítás: 174-71, Építkezési illeték adóhivatalnak: 70, Gyűjtemények gyarapítása: 1648-23, Gyűjtemények fenntartása, berendezés: 226 13, Építkezés 7978-57, Fűtés: 295, Világítás: 73-59, Vízdíj: 224 28, Szemétkihordás: 32 04, Kéményseprő: 5-76, Iroda és adminisztráció: 132-35, Posta: 75-29, Szemle kiadása (ebből 1936 évi 312-20): 868, Juhász József bécsi tartozkodása: 91-89, Egyenleg folyószámlán dec. 31: 625, Egyenleg államsegélyszámlán dec. 31. 120, Takarékpénztári betétkönyvben dec. 31. 26-31, Maradvány a Szfvári és Fejérm. Takaré 400 P adományából: 308 11, Maradvány kézi pénztárban: 11-35. — Összesen: P 15301-13. Székesfehérvár, 1937. dec. 31.

Számadásért felelős:

Marosi Arnold
múz. igazgató,

Megvizsgáltuk és rendben találtuk. Székesfehérvár, 1938. február 15.

Almássy János *Manger Emil*
Polczer Gyula

Az egyesület tisztikara az alapszabályok szerint nem változott.

Elnök: gróf Széchenyi Viktor, főispán.
Alelnök: Dr. Csitáry G. Emil polgármester és Dr. Havranek József alispán.

Ügyv. alelnök: Dr. Kepes János, korm. főtanácsos, kir. közjegyző.

Muz. igazgató: Marosi Arnold, korm. főtan., ciszt. r. gimn. tanár.

Titkárok: Dormúth Árpád, áll. gimn. tanár és Dr. Korniss Elemér, árvaszéki ülnök.

Ügyész: Dr. Sziúts Gedeon vármegyei t. főügyész.

Ellenőr: Ruff Béla bankigazgató.

A választmány az 1938. évre a következőkép alakult: Dr. Balassa Brúnó tanker. kir. főig., Dr. Barth Rezső keresk. isk. igazgató, Dr. Berzsenyi Zoltán egészségügyi főtan. korh. igazg. főorv., Csikós Andor pénzint vezérigazg., Dr. Farkas Sándor hely. polgármester, Gálos Bernát ciszt. gimn. igazg., Dr. Goschi Péter áll. gimn. igazg., Dr. Halász Géza várm. főjegyző, Homoki Ferenc gimn.

tanár, Jancsó Sándor városi számv. főnök, Dr. Jurcsek Béla (Rétszilas) országgyűlési képv., Dr. Kaltenecker Viktor felsőházi tag, Karl Ernő gyáros, Marschall Rafael ciszt. r. gimn. tanár, Márton Jakab ny. áll. reálisk. tanár, Dr. Mészöly József egészségügyi főtan., Dr. Polgár Iván ciszt. r. gimn. tanár, Dr. Potyondy Imre prelátskanonok, Rauscher Béla ny. Máv. felügyelő, Sigray István (Gárdony), Schmidl Ferenc vár. műsz. tanácsos, Streit Fereuc pápai prelátnak, Tarján Pál Nemz. Bank hely. igazg., vitéz dr. Szarka Géza leánygimn. tanár. *Számvizsgáló bizottság:* Almássy János, Manger Emil, Polczer Gyula.

Női-, férfi szövetek

Selymek

Mosó árúk

Vászon- és asztalneműek

Harisnyák

Női- és leánykabátok

Szőnyegek, függönyök

DEÁK TESTVÉREK

áruházában

SZÉKESFEHÉRVÁR, KÁROLY KIRÁLY-TÉR

Alapítási év 1843-ban.

Ádám Károly budapesti kézimunka nagykereskedés
lerakata.

|
HEJJ

Testvérek

fűszer, csemege és
italárú különlegesség

**SZÉKESFEHÉRVÁR
BALATONFÜRED**

**Kelengye
Vászon**
férfi és női
fehérműek a
legjobb minőség-
ben olcsón

FRÖSCHL

-NÉL

Barátok épülete.

**VE-VI
CIPŐ**

SZÉKESFEHÉRVÁR

Nádor utca 21. szám.

**Elsőrendű minőség
—modern forma—**

Mérsékelt árak.

Tel. 179.

**Tóth
Károly**

fényképész mester

SZÉKESFEHÉRVÁR

Bazilika-tér 3.

Telefonszám 431.

Művészi munkák, Nagytá-
sok, Pastell, Aquarell stb.
Amatőr munkák kidolgo-
zása. Szolid árak!

Férfi Női divatcikkek

Gyermek és bábé áruk

Cipők, utazási, sport felszerelések

legolcsóbban

KNAZOVITZKY

divatáruházában.

Turistáknak kirándulóknak és
cserkészeknek

HUSKONZERV

SZARDINIA

SZALAMI

S A J T

legelőnyösebben

SZIGETHY TESTVÉREK -NÉL

SZÉKESFEHÉRVÁR

KOSSUTH-UTCA.

Karl
Kajofi
Rum

ALAPÍTÁSI ÉV 1855.

SZÉKESFEHÉRVÁRI
ÉS FEJÉRMEGYEI
TAKARÉKPÉNZTÁR

KÖZPONT:
NÁDOR-U. 17. TELEFON 43.
FIÓKOK:
ADONY, SÁRBOGÁRD.
SAFE - DEPOSIT.

FOGLALKOZIK A BANKÜZLET MIN-
DEN ÁGÁVAL.